

PRÁVNÍ KUCHAŘKA SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

ŘEŠENÍ VYBRANÝCH PROBLÉMŮ POSKYTOVATELŮ
SOCIÁLNÍCH SLUŽEB V PRAXI

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

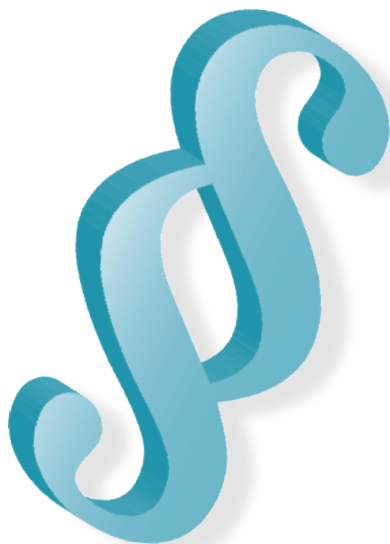
PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

**Projekt Zvyšování kvality života uživatelů sociálních služeb se zdravotním postižením
ve Zlínském kraji reg. č. CZ.1.04/3.1.00/A9.00008.**

TENTO PROJEKT JE SPOLUFINANCOVÁN EVROPSKÝM SOCIÁLNÍM FONDEM PROSTŘEDNICTVÍM
OPERAČNÍHO PROGRAMU LIDSKÉ ZDROJE A ZAMĚSTNANOST A STÁTNÍM ROZPOČTEM ČESKÉ REPUBLIKY.

PRÁVNÍ KUCHAŘKA SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

ŘEŠENÍ VYBRANÝCH PROBLÉMŮ POSKYTOVATELŮ
SOCIÁLNÍCH SLUŽEB V PRAXI

Srpen 2015

Tiráž:

PRÁVNÍ KUCHAŘKA SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

Řešení vybraných problémů poskytovatelů sociálních služeb v praxi

Autor: JUDr. Maroš Matiaško, LL.M., Mgr. Anna Hofschneiderová

Sazba a tisk: ZSTUDIO, spol. s r. o., 2015

Mgr. Anna Hofschneiderová, anna.hofschneiderova@akmatiasko.eu

JUDr. Maroš Matiaško, LL.M. maros.matiasko@akmatiasko.eu

OBSAH

JAK POSTUPOVAT V PŘÍPADĚ, ŽE OPATROVNÍK NEJEDNÁ V ZÁJMU OPATROVANCE? ..	4
JAK ZÁKON UPRAVUJE POSKYTOVÁNÍ ZDRAVOTNÍ PÉČE OSOBÁM OMEZENÝM VE SVĚPRÁVNOSTI.....	7
MUSÍ BÝT NA NOČNÍ SLUŽBĚ V POBYTOVÉ SOCIÁLNÍ SLUŽBĚ PŘÍTOMNA ZDRAVOTNÍ SESTRA?	9
JE POTŘEBNÉ MĚNIT SMLOUVU O POSKYTOVÁNÍ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB VŽDY, KDYŽ SE ZMĚNÍ OSOBA OPATROVNÍKA?	12
MŮŽE UŽIVATEL UZAVŘÍT DAROVACÍ SMLOUVU S POSKYTOVATELEM SOCIÁLNÍCH SLUŽEB A POŘÍDIT PRO PŘÍPAD SMRTI VE PROSPĚCH POSKYTOVATELE?	15
PROČ BY MĚLI MÍT UŽIVATELÉ POBYTOVÝCH SOCIÁLNÍCH SLUŽEB, JEJICHŽ SVĚPRÁVNOST BYLA OMEZENA, OBČANSKÉ PRŮKAZY U SEBE, RESP. K DISPOZICI V POBYTOVÉM ZAŘÍZENÍ?	24
JAK A KDE MAJÍ BÝT ULOŽENY OBČANSKÉ PRŮKAZY UŽIVATELŮ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB?	31
POVINNOST MLČENLIVOSTI V SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH A OZNÁMOVÁNÍ TRESTNÉ ČINNOSTI.....	33
TÝRÁNÍ SVĚŘENÉ OSOBY A ŠPATNÉ ZACHÁZENÍ V SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH.....	41
RODIČOVSKÁ ODPOVĚDNOST RODIČŮ S OMEZENOU SVĚPRÁVNOSTÍ PODLE NOVÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU	44
VZTAH POSKYTOVATELE SOCIÁLNÍCH SLUŽEB A OSPOD	47
K PRÁVU ZÁKONNÉHO ZÁSTUPCE ROZHODOVAT O NÁVŠTĚVÁCH DÍTĚTE V DOZP JINÝMI PŘÍBUZNÝMI A JINÝMI OSOBAMI	52
CO VŠECHNO LZE POVAŽOVAT ZA FAKULTATIVNÍ ČINNOST?	55
LZE ZA FAKULTATIVNÍ ČINNOST POVAŽOVAT SPRÁVU FINANČÍ, A POKUD ANO, TAK V JAKÉM PŘÍPADĚ?.....	57

JAK POSTUPOVAT V PŘÍPADĚ, ŽE OPATROVNÍK NEJEDNÁ V ZÁJMU OPATROVANCE?

Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník (dále jenom „občanský zákoník“) upravil základní povinnosti opatrovníků, které musí dodržovat, včetně způsobu výkonu opatrovnictví. Podle § 466 odst. 1 občanského zákoníku je opatrovník povinen „udržovat s opatrovancem vhodným způsobem a v potřebném rozsahu pravidelné spojení, projevovat o opatrovance skutečný zájem, jakož i dbát o jeho zdravotní stav a starat se o naplnění opatrovancových práv a chránit jeho zájmy.“ Na tyto povinnosti navazuje ustanovení § 466 odst. 2 občanského zákoníku, podle kterého „rozhoduje-li opatrovník o opatrovancových záležitostech, vysvětlí opatrovanci srozumitelně povahu a následky rozhodnutí“. Opatrovník má tedy tyto základní povinnosti:

- a) *udržovat s opatrovancem pravidelné spojení,*
- b) *projevovat o něj skutečný zájem,*
- c) *dbát o jeho zdravotní stav,*
- d) *starat se o naplnění jeho práv a chránit jeho zájmy a*
- e) *vysvětlit opatrovanci povahu rozhodnutí a následky rozhodnutí, která činí.*

Tyto povinnosti je nutné chápat v přímé souvislosti s § 467 občanského zákoníku, který upravuje způsob, jak opatrovník postupuje. Konkrétně podle § 467 odst. 1 občanského zákoníku „opatrovník při plnění svých povinností dbá jeho názorů, i když je opatrovanec projevil dříve, včetně přesvědčení nebo vyznání, soustavně k nim přihlíží a zařizuje opatrovancovy záležitosti v souladu s nimi.“ Opatrovník při rozhodování tak vychází vždy z vůle opatrovance, i když ji projevil v minulosti a věci opatrovance zařizuje v souladu s ní. Přičemž podle § 467 odst. 2 občanského zákoníku „opatrovník dbá, aby způsob opatrovancova života nebyl v rozporu s jeho schopnostmi a aby, nelze-li tomu rozumně odporovat, odpovídal i zvláštním opatrovancovým představám a přáním.“ Není-li to možné, postupuje opatrovník podle zájmů opatrovance.

Může opatrovník odmítnout pořízení zdravotní pomůcky?

Opatrovník má zákonnou povinnost dbát o zdravotní stav opatrovance a chránit jeho zájmy, včetně zájmů vztahujícím se k jeho zdraví a důstojnému životu, ale i zájmů majetkové povahy. Opatrovník přitom vždy zohledňuje vůli opatrovance a přihlíží k jeho přáním. Můžou nastat situace, kdy vznikne napětí mezi zájmem na zdraví a důstojný život opatrovance a zájmem na ochraně jeho majetku, kdy v kolizi bude stát povinnost opatrovníka chránit jeho zdraví a povinnost opatrovníka chránit jeho majetek, například v případě neochoty opatrovníka pořídit polohovatelné lůžko. V takovém případě je potřebné zvážit, která z těchto hodnot (zdraví či majetek) v dané situaci převáží, přičemž zájem na zdraví a důstojnosti bude vždy představovat hodnotu o něco důležitější, než je majetek člověka. Lze proto formulovat test, který by mohl znít takto:

- a) *Je např. polohovatelné lůžko nevyhnutné pro zajištění zdraví a důstojnosti uživatele?*
- b) *Byly vyčerpány jiné možnosti, zejména veřejné zdravotní pojištění?*

- c) *Má uživatel dostatečné prostředky na účtu na pořízení lůžka a nebude ohroženo zakoupení lůžka zajištění základních potřeb uživatele?*
- d) *Pokud nemá uživatel dostatečné prostředky, lze ho zavázat např. půjčkou s průměrným rizikem?*

Pokud na základě tohoto testu dospěje poskytovatel služby nebo uživatel k závěru, že převázil zájem na ochraně zdraví a důstojnosti člověka s postižením a zároveň bylo prokázáno, že nebylo možné např. polohovatelné lůžko zajistit jinak, domníváme se, že je povinností opatrovníka učinit kroky vedoucí k pořízení polohovatelného lůžka a je na místě v případě, že toto opatrovník odmítá, obrátit se na opatrovnícký soud (k tomu viz níže).

Jak se lze bránit v případě, že opatrovník nepostupuje v souladu se svými povinnostmi?

V případě, že opatrovník nepostupuje v souladu se svými povinnostmi, musíme rozlišit tzv. i) konkrétní střet zájmů a ii) trvalý střet zájmů. Dojde-li ke střetu zájmů opatrovníka se zájmy zastoupeného v jednotlivém případě, může se soud sám pokusit zjednat nápravu (domluvit opatrovníkovi) anebo jmenovat zvláštního zástupce, tzv. kolizního opatrovníka podle § 460 občanského zákoníku. O střetu zájmu se musí soud dozvědět, je proto potřebné se na soud obrátit s podnětem na ustanovení kolizního opatrovníka. Bude-li ve střetu zájmu opatrovník soukromý, např. člen rodiny, pravděpodobně kolizním opatrovníkem bude jmenován orgán veřejné správy, tj. obec. Tento opatrovník následně učiní rozhodnutí. Nicméně ale může nastat situace, že i jednání tohoto opatrovníka ještě následně bude muset schválit soud podle § 483 odst. 3 písm. a) občanského zákoníku, podle kterého soud schvaluje nabytí nebo zcizení majetku v hodnotě převyšující částku odpovídající pětisetnásobku životního minima jednotlivce.

Nejde-li o jednorázový střet zájmů, jedno právní jednání, je na místě zvážit podání podnětu na změnu opatrovníka. Trvalý střet zájmů definoval Nejvyšší soud následovně: „kdo z důvodů soustavnější a dlouhodobější povahy má s opatrovancem protichůdné zájmy, takže je tu nebezpečí, že opatrovník nebude vůbec nebo po delší období způsobilý jednat jménem opatrovance a hájit jeho práva a oprávněné zájmy“.¹ Pokud tato situace nastane, je to důvod pro změnu opatrovníka. Změnit opatrovníka a jmenovat nového může jenom soud, poskytovatel může takovou změnu soudu navrhnout.

Navíc lze uvést, že opatrovník, který nepostupuje v souladu se svými povinnostmi a v souladu se zájmem opatrovance se vystavuje riziku možné odpovědnosti za nezákonný zásah do jeho osobnosti podle § 81 občanského zákoníku. V případě, že jde o opatrovníka veřejného, tj. obec, může se jednat o nesprávný úřední postup a založit tak odpovědnost podle zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem.

¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 5. 2011 sp. zn. 21 Cdo 3871/2010.

Závěr

Opatrovník má povinnost udržovat s opatrovancem pravidelné spojení, projevovat o něj skutečný zájem, dbát o jeho zdravotní stav, starat se o naplnění jeho práv a chránit jeho zájmy a vysvětlit mu povahu rozhodnutí a následky rozhodnutí, která činí.

- **Opatrovník při rozhodování tak vychází vždy z vůle opatrovance, i když jí projevil v minulosti a věci opatrovance zařizuje v souladu s ní. Není-li to možné, postupuje opatrovník podle zájmů opatrovance. Opatrovník zároveň vždy dbá, aby způsob opatrovanceva života nebyl v rozporu s jeho schopnostmi a aby, nelze-li tomu rozumně odporovat, odpovídal i zvláštním opatrovancovým představám a přáním.**
- **Při střetu zájmu na zdraví opatrovance a zájmu na majetku opatrovance je potřebné zvažovat, který zájem v dané situaci převáží a proč. V případě střetu zájmu se může poskytovatel obrátit na soud a informovat ho o tomto střetu, soud může podle § 460 občanského zákoníku jmenovat kolizního opatrovníka.**

JAK ZÁKON UPRAVUJE POSKYTOVÁNÍ ZDRAVOTNÍ PÉČE OSOBÁM OMEZENÝM VE SVÉPŘÁVNOSTI

1) Pokud jde o **běžný zákrok** (tj. takový, který není spojen s trvalými, neodvratitelnými a vážnými následky či nebezpečím pro život či zdraví – např. vyšetření, jednoduchá ošetření) a **osoba omezená ve svéprávnosti takový zákrok chápe** (je přiměřený její rozumové a volní vyspělosti), **lze jej provést na základě jejího souhlasu.** (§ 35 odst. 1,4 zákona o zdravotních službách). Bez souhlasu lze zákrok provést jen za předpokladu, že jde o neodkladnou péči (viz dále)

2) V případě, že jde o složitější **zákrok** (např. operace), **o němž si však je osoba omezená ve svéprávnosti schopna učinit nějaký úsudek, ne však dostatečný natolik, aby postačoval její souhlas, je vyžadován souhlas opatrovníka** (§ 35 odst. 1,4 zákona o zdravotních službách, § 93 odst. 2 občanského zákoníku). Názor osoby omezené ve svéprávnosti ale musí být rovněž zohledněn – občanský zákoník chrání její právo na integritu.

Za situace, kdy **osoba omezená ve svéprávnosti takovému zákroku vážně odpouje, byť její opatrovník s ním souhlasí**, je vyžadován **souhlas soudu.** Může nastat i situace opačná - **osoba omezená ve svéprávnosti si bude přát zákrok, snímž naopak nesouhlasí opatrovník** (např. estetický zákrok). Řešení je potom stejné – je nutný souhlas soudu. (§ 100 občanského zákoníku). Řízení v této věci lze zahájit i bez návrhu (§ 13 zákona o zvláštních řízeních soudních). Zdravotnické zařízení, které má zákrok provést, může dát k zahájení řízení podnět.

3) K zákroku, který osoba omezená ve svéprávnosti nechápe, ani si o něm není schopna učinit úsudek, který by se měl brát v potaz, **postačí souhlas opatrovníka** (§ 35 odst. 1,4 zákona o zdravotních službách, § 93 odst. 2 občanského zákoníku). To neplatí u zákroků zanechávajících trvalé, neodvratitelné a vážné následky nebo zákrok spojený s vážným nebezpečím pro život či zdraví (viz další odstavce).

4) Jedná-li se o **zákrok zanechávající trvalé, neodvratitelné a vážné následky** (musejí být splněny všechny tyto tři podmínky – tedy trvalost, neodvratitelnost a vážnost následku; *příkladem je např. amputace končetiny; naopak např. malá jizva nebude splňovat podmínku vážnosti následku*) **nebo zákrok spojený s vážným nebezpečím pro život či zdraví** (např. *vysoce rizikový léčebný výkon*), k zákroku je nutné **přivolení soudu** (§ 101 občanského zákoníku), o němž se vede speciální řízení (zde tedy nestačí souhlas opatrovníka). Toto neplatí, je-li třeba zasáhnout okamžitě za účelem záchranu života či zamezení vážného poškození zdraví (viz další odstavce)

5) Pacientovi s omezenou svéprávností **lze bez souhlasu poskytnout neodkladnou péči**, jde-li o léčbu vážné duševní poruchy, pokud by v důsledku jejího neléčení došlo se vši pravděpodobností k vážnému poškození zdraví pacienta (např. *různé psychické poruchy*)

ohrožující pacienta nebo jeho okolí) **nebo zdravotní služby nezbytné k záchraně života nebo zamezení vážného poškození zdraví** (např. při vážných úrazech, kardiopulmonálním selhání a dalších závažných kardiopulmonálních onemocněních, závažných onemocněních a poruchách CNS, metabolických poruchách bezprostředně hrozících rozvratem vnitřního prostředí, další poruchy, onemocnění či stavy, v době poskytování péče přímo ohrožující pacienta nebo bezprostředně hrozící takovým ohrožením) (§ 38 odst. 4 zákona o zdravotních službách)

V ostatních případech neodkladné péče (kdy tedy není osoba bezprostředně ohrožena na životě ani zde není riziko vážného poškození zdraví – jde o stavy způsobující náhlou nebo intenzivní bolest – např. akutní bolest zubů, zlomeniny) a v případech akutní péče (tj. dle Velkého lékařského slovníku nemocniční péče pro diagnostiku a léčbu krátkodobých onemocnění a urgentních stavů, nevyžaduje zpravidla delší pobyt na lůžku než 5 týdnů) je **zapotřebí souhlasu opatrovníka**. Když jej **nelze bez zbytečného odkladu opatřit** (např. opatrovník bydlí jinde, není několik dní v dosahu, je to veřejný opatrovník a nastane potřeba jej kontaktovat v průběhu víkendu, noci atd.), **rozhodne o poskytnutí zdravotních služeb ošetřující zdravotnický pracovník (lze tedy i bez souhlasu opatrovníka** – viz § 35 odst. 3, 4 zákona o zdravotních službách). **Vždy je nutno zvažovat, zda nejde o běžný zákrok, kterému osoba omezená ve svéprávnosti rozumí, a k němuž postačuje její souhlas (aby jí nebyla zdravotní péče neodůvodněně odpírána).**

MUSÍ BÝT NA NOČNÍ SLUŽBĚ V POBYTOVÉ SOCIÁLNÍ SLUŽBĚ PŘÍTOMNA ZDRAVOTNÍ SESTRA?

Poskytovatelé pobytových služeb, i v souvislosti s procesem transformace, řeší otázku, zda mají někde v zákoně výslovně stanovenou povinnost zajistit přítomnost zdravotní sestry na noční službě.

Má poskytovatel zákonem výslovně uloženou povinnost zajistit přítomnost zdravotní sestry na noční službě?

Na v úvodu nastíněnou otázku lze odpovědět tak, že takto specifikovaná povinnost poskytovateli ze žádného právního předpisu přímo nevyplývá. Základní ustanovení, které je v této souvislosti relevantní, představuje § 36 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (dále jen „zákon o sociálních službách“). Z citovaného ustanovení lze dovodit povinnost poskytovatele zajistit svým klientům **zdravotní péči**. Pojem zdravotní péče je pojem právní a je definovaný v § 2 odst. 4 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách (dále jen „zákon o zdravotních službách“).

Zdravotní péči se ve smyslu citovaného ustanovení rozumí mimo jiné i ošetrovatelské a rehabilitační úkony. Co se rozumí ošetrovatelskou a rehabilitační péčí dále vymezuje § 5 odst. 2 zákona o zdravotních službách. Podle § 5 odst. 2 písm. f) zákona o zdravotních službách se léčebně rehabilitační péčí rozumí taková zdravotní péče, jejímž účelem je maximální možné obnovení fyzických, poznávacích, řečových, smyslových a psychických funkcí pacienta cestou odstranění vzniklých funkčních poruch nebo náhradou některé funkce jeho organismu, popřípadě zpomalení nebo zastavení nemoci a stabilizace jeho zdravotního stavu. Ošetrovatelskou péčí definuje § 5 odst. 2 písm. g) zákona o zdravotních službách tak, že jde o zdravotní péči, jejímž účelem je udržení, podpora a navrácení zdraví a uspokojování biologických, psychických a sociálních potřeb změněných nebo vzniklých v souvislosti s poruchou zdravotního stavu jednotlivců nebo skupin nebo v souvislosti s těhotenstvím a porodem, a dále rozvoj, zachování nebo navrácení soběstačnosti; její součástí je péče o nevládně nemocné, zmírňování jejich utrpení a zajištění klidného umírání a důstojné přirozené smrti.

Zákon o sociálních službách ukládá v § 36 poskytovateli povinnost zajišťovat právě ošetrovatelské a rehabilitační úkony především prostřednictvím především prostřednictvím zaměstnanců zařízení, které mají odbornou způsobilost k výkonu zdravotnického povolání, zejména teda zdravotních sester. Jejich požadovaná odborná způsobilost je upravena zejména v § 5 zákona č. 96/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání způsobilosti k výkonu nelékařských zdravotnických povolání a k výkonu činností souvisejících s poskytováním zdravotní péče (zákon o nelékařských zdravotnických povoláních), a § 4 vyhlášky Ministerstva zdravotnictví č. 55/2011, o činnostech zdravotních pracovníků a jiných odborných pracovníků.

Výše uvedené lze shrnout tak, že poskytovatel má tedy zákonem uloženou obecnou povinnost zajistit klientům zdravotní péči, avšak z této povinnosti ještě není možné automaticky dovodit povinnost zajistit přítomnost zdravotnického personálu v zařízení i v nočních hodinách.

Na základě čeho poskytovatel určí, zda v jeho konkrétním případě je přítomnost zdravotní sestry na noční službě nezbytná?

Vyvstává tedy další otázka - na základě čeho se má poskytovatel rozhodnout, zda bude zdravotní péči zajišťovat přítomností zdravotní sestry v nočních hodinách, nebo nikoli.

Tato druhá otázka souvisí především s výkonem tzv. **náležitého dohledu**, který je upraven v § 2921 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Náležitý dohled není přímo definován v zákoně, avšak základní vodítka pro výklad tohoto pojmu lze nalézt v judikatuře soudů. Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 17. 12. 1968, sp. zn. 3 Cz 57/68, publikovaném jako R 4/1970, náležitým dohledem „nelze rozumět takový dohled, který by byl za normálních okolností povinnými osobami vykonáván stále, nepřetržitě a bezprostředně („na každém kroku“). Při úvaze o tom, zda byl v určité situaci zanedbán náležitý dohled, je nutno vzít zřetel i na některé okolnosti týkající se osoby podléhající dohledu. Těmito okolnostmi je třeba rozumět především schopnosti člověka, jeho zdravotní stav, věk, chování apod.“ Veřejný ochránce práv v souvislosti s náležitým dohledem zmiňuje pojem „přiměřené opatrnosti“, kterou lze charakterizovat jako takovou opatrnost, která by byla za normálních podmínek dostatečná, aby klient nebyl ohrožen předvídatelným způsobem. „Je pochopitelné, že vždy nějaké riziko existuje, a to jak u tělesně či jinak postižených osob, tak u osob zdravých. Přiměřené riziko je přijatelné.“²

Odpověď na nastolenou otázku bude tedy poskytovatel hledat v procesu **práce s riziky a event. vytváření rizikových plánů klientů**. Tato povinnost vyplývá pro poskytovatele z § 88 písm. f) zákon a o sociálních službách, upravujícího povinnost plánovat průběh poskytování sociální služby podle osobních cílů, potřeb a schopností klienta. Veřejný ochránce práv připomněl, že „každý klient by měl mít zpracovaný určitý plán, ve kterém by byly vyjasněny rizikové faktory a situace, které u toho kterého konkrétního klienta vzhledem k jeho zdravotnímu stavu, povahovým vlastnostem, charakteru mohou nastat. Po rozeznání těchto rizikových okamžiků by mělo dojít ke stanovení opatření, která pomohou tato rizika eliminovat.“³

Právě na základě rizikových plánů klientů bude moci poskytovatel určit, zda bez zajištění přítomnosti zdravotní sestry na noční službě bude některý z klientů nepřiměřeným způsobem ohrožen či nikoli. Postupovat bude přitom jako při práci s jakoukoli jinou rizikovou situací. Je u některého z klientů velmi pravděpodobné, že bude v nočních hodinách nutně vyžadovat ošetření provedené zdravotní sestrou? Vyžaduje zdravotní stav některého z klientů pravidelné ošetření v nočních hodinách, které nutně provádí zdravotní sestra – např. odsávání sekretů z horních cest dýchacích, ošetření chronické rány apod.? Nebo je úloha zdravotní sestry přítomné na noční službě fakticky stejná jako úloha pracovníka v sociálních službách a sestra má v případě akutního zhoršení zdraví klienta uloženo volat rychlou záchrannou službu?

² Zpráva z návštěv zařízení – ústavy pro tělesně postižené dospělé, 12. dubna 2006, odst. 69.

Dostupné z: <http://www.ochrance.cz/ochrana-osob-omezenych-na-svobode/zarizeni/zarizeni-socialnich-sluzeb/zprava-ustavy-pro-telesne-postizene-2006/>

³ Ibid.

Odpovědi na tyto otázky je třeba zodpovědět a zachytit případně v rizikových plánech jednotlivých klientů na odděleních. Pokud poskytovatel na základě těchto plánů dospěje k závěru, že přítomnost zdravotní sestry na noční službě není nezbytná pro ochranu klienta před nepřiměřeným rizikem, ale že riziko, kterému jsou klienti takto vystaveni, je s ohledem na pravděpodobnost výskytu rizikové situace a závažnosti hrozícího následku přijatelné, a to případně i s odkazem na opatření ve formě přivolání rychlé záchranné služby v případě nutnosti, přítomnost zdravotní sestry na noční službě zajišťovat nemusí. Svůj závěr by měl mít ale dostatečně podchycený v dokumentaci klientů, aby v případě, že by přece jen došlo k nějaké nešťastné události, měl dostatečné důkazy svědčící o tom, že nezanedbal svou povinnost vykonávat nad klienty náležitý dohled.

Závěr

- **Neexistuje zákonem stanovená povinnost zajistit přítomnost zdravotní sestry na noční službě v zařízení sociálních služeb. Poskytovatel má zákonem uloženou pouze obecnou povinnost zajistit zdravotní péči oklienty.**
- **Zajištění přítomnosti zdravotní sestry na noční službě je tak otázkou výkonu náležitého dohledu nad klienty. Poskytovatel musí zajistit, aby nepřítomnost zdravotní sestry neznamenal pro některého klienta nepřiměřené riziko, tedy aby klient tímto nebyl předvídatelným způsobem ohrožen. Zda je přítomnost zdravotní sestry nezbytná zjistí tedy poskytovatel na základě práce s riziky u jednotlivých klientů. Podkladem pro jeho závěr budou poté rizikové plány jednotlivých klientů.**

JE POTŘEBNÉ MĚNIT SMLOUVU O POSKYTOVÁNÍ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB VŽDY, KDYŽ SE ZMĚNÍ OSOBA OPATROVNÍKA?

Poskytování sociálních služeb je právní úpravou nově založeno na smluvním principu. Sjednávání druhu služby a rozsahu poskytovaných služeb podle individuálních potřeb osob ve smlouvě včetně konkrétních podmínek poskytování služby je významným krokem směřujícím k uplatnění svobodné vůle osob, kterým jsou služby poskytovány. O osobách a jejich potřebách nebude „někým rozhodováno“, ale **osoby samy budou účastníky sjednání podmínek poskytované služby.** Zákon stanoví povinné náležitosti obsahu smlouvy. Současně **je zajištěno zastupování osob, které nejsou schopny samy jednat při uzavírání smluv a nemají zákonného zástupce, obecním úřadem obce s rozšířenou působností. Smlouva o poskytnutí sociální služby je soukromoprávní smlouvou avztahují se na ni, vedle zákona o sociálních službách i ustanovení občanského zákoníku.**⁴

Kdo vlastně uzavírá smlouvu o sociálních službách?

Na uzavření smlouvy o poskytování sociální služby tak dopadají ustanovení zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, konkrétně pak § 1724 anásl. § 1724 odst. 1 stanoví, že: „Smlouvou projevují **strany** vůli zřídit mezi sebou závazek a řídit se obsahem smlouvy“. § 1759 nám mimo jiné říká, že: „smlouva **strany** zavazuje. Lze ji změnit nebo zrušit jen **se souhlasem všech stran**, anebo z jiných zákonných důvodů“. Již z těchto ustanovení je jasně patrné, že stěžejní skutečností je odpověď na otázku, kdo jsou v případě uzavření smlouvy o poskytování sociálních služeb strany smlouvy. Na jedné straně je to neoddiskutovatelně poskytovatel sociálních služeb. Na straně druhé pak osoba, které je služba poskytována. Toto je upraveno ustanovením § 91 odst. 1 a § 91 odst. 6 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. „**O poskytnutí sociální služby uzavírá osoba smlouvu poskytovatelem sociálních služeb; tato smlouva se neuzavírá v případě poskytnutí sociální služby dítěti na základě rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy, výchovného opatření nebo předběžného opatření.**“⁵ „Osobu, která podle lékařského posudku vydaného poskytovatelem zdravotních služeb není schopna sama jednat **a nemá zákonného zástupce nebo opatrovníka, zastupuje při uzavírání smlouvy obecní úřad obce s rozšířenou působností podle místa trvalého nebo hlášeného pobytu osoby, nebo jde-li o poskytnutí pobytových sociálních služeb v zařízení sociálních služeb nebo ve zdravotnickém zařízení lůžkové péče podle § 52, obecní úřad obce s rozšířenou působností podle sídla tohoto zařízení.**“⁶

Z výše uvedené citace je patrné, že při uzavírání smlouvy o poskytnutí sociální služby se v případě osoby s omezenou svéprávností jedná o **zastoupení** formou opatrovníka či, alternativně, obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Opatrovník či obecní úřad však **není stranou smlouvy**, tu mezi sebou uzavírá osoba, které je sociální služba poskytována a po-

⁴ Základní informace pro uživatele sociálních služeb o smluvních vztazích v sociálních službách dostupné z: <http://poradna.nrzp.cz/static.php?static=dokumenty&p=informace>

⁵ § 91 odst. 1 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

⁶ § 91 odst. 6 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

skytovatel sociální služby. Při změně v osobě opatrovníka, či dodatečném ustanovení opatrovníka poté, co byla smlouva uzavřena obecním úřadem, tak nedochází ke změně smlouvy samotné, neboť opatrovníku či obci ze smlouvy **nevyplyvají žádná práva či povinnosti** a nejsou tak stranou této smlouvy.

Výše uvedené podtrhuje i fakt, že kdybychom připustili, že opatrovník či obecní úřad jsou stranou smlouvy, dochází k tomu, že nelze v jejich případě využít stěžejní právní úpravy § 1895 a násl. občanského zákoníku, tedy ustanovení o postoupení smlouvy. Už samotná dikce § 1895 odst. 1, který stanoví, že: „*může kterákoli strana **převést jako postupitel svá práva a povinnosti** ze smlouvy nebo z její části třetí osobě, pokud s tím postoupená strana souhlasí a pokud nebylo dosud splněno.*“ Jak je již výše uvedeno, opatrovník ani obecní úřad nedisponují žádnými právy či povinnostmi, které by bylo možno převést a samotné „převádění oprávnění být zástupcem dotyčné osoby“ nedává v tomto kontextu smysl.

Jak jedná opatrovník za zastoupeného?

Dále je třeba poukázat na fakt, že opatrovník jedná **za zastoupeného** nikoliv na svůj účet, ale na účet druhé osoby, tedy mu z tohoto jednání nevznikají žádné závazky. Podporu tohoto tvrzení můžeme najít i v dikci § 436 odst. 1 občanského zákoníku, který říká: „**Kdo je oprávněn právně jednat jménem jiného, je jeho zástupcem; ze zastoupení vznikají práva a povinnosti přímo zastoupenému.**“ Zde zcela jasně vidíme podstatu institutu zastoupení, tedy že práva a povinnosti jdou k tíži zastoupeného a nikoliv zástupce.

Je proto nutné měnit vždy smlouvu, když se změní osoba pověřená výkonem opatrovnictví?

Porovnejme si situaci zastoupení člověka a případ zastoupení právnické osoby. V případě akceptace praxe nutnosti změny smlouvy při každé změně opatrovníka by tak mohlo analogicky docházet například k tomu, že by se při každé změně jednatele obchodní společnosti vyžadovala změna smluv jím uzavřených, neboť také zastupuje obchodní společnost. Takový postup by byl neudržitelný a v praxi neuskutečnitelný.

Závěr o tom, že smlouva o poskytnutí sociální služby je uzavírána na jedné straně uživatelem sociální služby a na druhé straně poskytovatelem, tedy že práva a povinnosti vyplývají ze smlouvy **jen těmto stranám**, lze dovodit také z textu Jiřího Slováčka a Luboše Jemelky uveřejněného v Právních rozhledech: „*Smlouva o poskytnutí sociální služby upravená v § 90 a 91 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, **uzavíraná mezi fyzickou osobou nepříznivě sociální situaci apokytovatelem sociálních služeb**, nemá povahu veřejnoprávní smlouvy. Jedná se totiž o soukromoprávní smlouvu, pro jejíž uzavírání a pro právní vztahy vzniklé z této smlouvy se použijí podle § 91 odst. 5 zákona o sociálních službách, ustanovení občanského zákoníku.*“⁷

⁷ SLOVÁČEK, Jiří, JEMELKA, L.: Veřejnoprávní smlouvy, Právní rozhledy 11/2007, s. 394.

Máme tak za to, že při změně zástupce nemusí dojít ke změně smlouvy o poskytování sociálních služeb. Ustanovení § 91 odst. 2 zákona o sociálních službách, který upravuje náležitosti smlouvy, řadí mezi tyto pouze označení smluvních stran, mezi které, jak je výše nastíněno, zástupce nepatří. Domníváme se, že vyžadování změny smlouvy při změně zástupce nemá oporu v zákoně a je nadbytečné.

MŮŽE UŽIVATEL UZAVŘÍT DAROVACÍ SMLOUVU S POSKYTOVATELEM SOCIÁLNÍCH SLUŽEB A POŘÍDIT PRO PŘÍPAD SMRTI VE PROSPĚCH POSKYTOVATELE?

Nový občanský zákoník – zákon č. 89/2012 Sb. (dále jen „občanský zákoník“) zakotvil výrazně podrobnější pravidla týkající se darování než předchozí občanský zákoník. Jedním z těchto nových zákonných pravidel je i ustanovení § 2067 občanského zákoníku, podle jehož odst. 1 „darování osobě, která provozuje zařízení, kde se poskytují zdravotnické nebo sociální služby, anebo osobě, která takové zařízení spravuje nebo je v něm zaměstnána, je neplatné, stalo-li se v době, kdy dárcce byl v péči takového zařízení nebo jinak přijímal jeho služby“. Druhý odstavec citovaného ustanovení poté upravuje výjimku z tohoto pravidla, a to pro případ, že by obdarovaný byl osobou dárci blízkou.

Toto omezení má sloužit k ochraně uživatelů sociálních a zdravotních služeb, a to z toho důvodu, že se mohou nacházet v určité závislosti na poskytovateli těchto služeb, a tedy mohou být snáze ovlivnitelní. Není totiž vyloučeno, že u uživatelů může být posilován pocit, že by za poskytnuté služby měly poskytnout určité protiplnění atd. Velmi specifická situace faktické závislosti, v níž se uživatelé sociálních a zdravotních služeb nacházejí, tak může do jisté míry relativizovat dobrovolnost daru. A právě z tohoto důvodu se občanský zákoník v citovaném ustanovení snaží tuto slabší a zranitelnější stranu případného darovacího vztahu chránit.

Tato právní úprava tedy významným způsobem omezila možnost darování uživatelem sociální služby poskytovateli této služby, přičemž tato omezení nemusí být vždy praktická a účelná. Lze si tedy oprávněně klást otázku, zda uživatel skutečně nemůže za žádných okolností poskytovateli platně darovat, ať už nějakou věc či finanční obnos.

1. Vztahuje se omezení darování na jakékoli poskytování sociálních nebo zdravotních služeb?

První otázka, která v souvislosti s aplikací citovaného omezení vyvstává, je, zda se skutečně bez dalšího vztahuje na jakýkoli vztah poskytování sociálních nebo zdravotních služeb. To by jistě nebylo přiměřené. Každé ustanovení občanského zákoníku je nutné vykládat v souladu s jeho smyslem a účelem, viz § 2 odst. 2 občanského zákoníku. Jak již bylo uvedeno výše smyslem a účelem omezení darování je ochrana uživatele, jehož vůle by mohla být výrazně deformována v důsledku závislosti na poskytování těchto služeb. Je tak na místě jej uplatňovat pouze v situacích, kdy je tato závislost dána.

Bude se tedy jednat o případy opakovaného a svým způsobem pravidelného využívání služeb uživatelem, například osobní asistence, pečovatelská služba, pobytové služby apod. Omezení se tedy **nevztahuje na jednorázové návštěvy či jednorázové využití sociální či zdravotnické služby**.⁸

⁸ Rekodifikace a praxe: otázky – odpovědi. Dostupné na <http://www.epravo.cz/top/efocus/mesicnik-rekodifikace-praxe-otazky-odpovedi-94295.html?mail>

Závislost na sociálních nebo zdravotních službách by přitom měla být takového charakteru, že bez jejich poskytování by kvalita života uživatele byla významným způsobem snížena – např. ztráta bydlení, nutnost využití pobytové sociální služby v případě, že dojde k ukončení poskytování terénní sociální služby. Vždy bude nutné zohlednit konkrétní okolnosti případu – jaká je pravděpodobnost zhoršení kvality života uživatele, existují pro uživatele dostupné alternativy, neexistuje zde významná subjektivní překážka na straně uživatele, například uživatel je v pobytové sociální službě zvyklý a nechce se stěhovat apod.

Citované omezení se tedy neuplatní v případě, že s ohledem na všechny okolnosti případu bude možné dospět k závěru, že by kvalita života uživatele bez sociálních nebo zdravotních služeb, zajištěných poskytovatelem, výrazně snížena nebyla.

2. Vztahuje se omezení na dary uskutečněné před započítáním nebo po ukončení poskytování sociálních nebo zdravotních služeb?

Je nutné zdůraznit, že zákonné omezení darování se **nevztahuje** na situace, kdy je dar poskytnut před započítáním poskytování zdravotnických či sociálních služeb anebo až následně po ukončení jejich poskytování.⁹ V takových případech by podle zákona mělo jít o platné darování, pokud samozřejmě není dán jiný důvod neplatnosti, např. rozpor s dobrými mravy či skutečnost, že by budoucí nebo bývalý uživatel jednal v duševní poruše, která by uživatele činila neschopného právně jednat, viz § 581 občanského zákoníku.

3. Co znamená, že je darování uživatelem poskytovateli neplatné?

Pokud tedy v době, kdy je uživatel v péči zařízení či přijímá jeho služby, dojde k darování, může být toto darování podle občanského zákoníku neplatné. Jde však pouze o tzv. relativní neplatnost, která znamená, že darování je platné do chvíle, než se jeho neplatnosti oprávněná osoba nedovolá, viz § 586 odst. 2 občanského zákoníku. Právo dovolat se relativní neplatnosti podléhá promlčení v obecné promlčecí lhůtě 3 let.¹⁰ Další otázkou následně je, kdo je vlastně oprávněn se této neplatnosti dovolat.

4. Kdo je oprávněn se neplatnosti dovolat?

Osobou oprávněnou dovolat se relativní neplatnosti je ten, na jehož ochranu je neplatnost právního jednání stanovena, viz § 586 odst. 1 občanského zákoníku. V případě relativní neplatnosti podle § 2067 občanského zákoníku je touto osobou tedy uživatel sociálních nebo zdravotních služeb.

S ohledem na skutečnost, že uživatelé budou velmi často lidé, kteří budou v oblasti právních jednání potřebovat podporu ve formě některého z opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat – nápomoc při rozhodování (podpůrce), zástupce z členů domácnosti, opa-

⁹ Ibid.

¹⁰ MELZER, Filip, TĚGL, Petr a kol. Občanský zákoník: velký komentář. Svazek III, § 419 – 654. Praha: Leges, 2013, s. 774 – 777.

trovníka bez omezení svéprávnosti nebo opatrovníka při omezení svéprávnosti, může být v těchto případech okruh osob oprávněných namítat relativní neplatnost ještě širší.

Obecně lze rozlišit tři situace: 1) uživatel, který daruje a je plně svéprávný; 2) uživatel, který daruje a je omezený ve svéprávnosti a daruje v rámci omezení a 3) uživatel je omezený ve svéprávnosti a daruje nad rámec tohoto omezení, a to bez vědomí či souhlasu svého opatrovníka.

4.1 Uživatel, který daruje, je plně svéprávný

Situace, kdy uživatel daruje a jedná se o takové právní jednání, ve vztahu k němuž není jeho svéprávnost omezena, mohou nastat v těchto případech:

1. *uživatel je plně svéprávný,*
2. *uživatel je plně svéprávný a má svého podpůrce,*
3. *uživatel je plně svéprávný a má zástupce z členů domácnosti,*
4. *uživatel je plně svéprávný a má opatrovníka podle § 469, případně ve spojení s § 465.*

V těchto případech může být osobou, která je oprávněna namítat relativní neplatnost právního jednání uživatele, i jeho podpůrce, zástupce z členů domácnost nebo opatrovník.

Nejširším způsobem je toto oprávnění vymezeno u podpůrce v § 47 odst. 2 občanského zákoníku, a to z toho důvodu, že na rozdíl od zástupce z členů domácnosti nebo opatrovníka, není podpůrce oprávněn jednat namísto člověka samotného, ale jeho úkolem je tomuto člověku při právních jednáních poskytovat podporu svou přítomností, pomocí při komunikaci a radami. Zásadní je však vůle podporovaného člověka. Stejný princip by se přitom měl uplatnit i při vznášení námítky neplatnosti. Uplatnění námítky neplatnosti bude přicházet v úvahu zejména v případech, podporovaný jednal bez pomoci podpůrce.¹¹

Zástupce z členů domácnosti a opatrovník budou mít právo uplatnit námítku relativní neplatnosti v rozsahu, v jakém jsou oprávněni zastoupit člověka při právních jednáních.¹² U zástupce tento rozsah vyplývá přímo ze zákona a je určen kritériem obvyklosti s přihlédnutím životním poměrům zastoupeného podle § 52 odst. 1 občanského zákoníku.¹³ U opatrovníka bude rozsah jeho oprávnění vyplývat ze soudního rozhodnutí, jímž byl člověku jmenován.

¹¹ PRUDÍKOVÁ, Dana, MATIAŠKO, Maroš. In MELZER, Filip, TĚGL, Petr a kol. Občanský zákoník – velký komentář. Svazek I. § 1 – 117. Praha: Leges, 2013, s. 422.

¹² Toto oprávnění není sice výslovně upraveno v zákoně, lze jej však dovodit z povinnosti zástupce z členů domácnosti chránit zájmy zastoupeného a naplňovat jeho práva (§ 51 občanského zákoníku), jakož i z analogické použití právní úpravy vztahující se k oprávněním opatrovníka, případně podpůrce.

¹³ Jde zpravidla o opakující se záležitosti - např. placení inkasa, pojistného, daní, přijímání výtěžku z majetku (nájemné, úroky, dividendy), zajišťování pravidelných návštěv u lékaře atd. Může se ale jednat i o nárazová právní jednání, která se svou hodnotou nevykročují úroveň spravovaného jmění. Viz SVOBODA, Karel. In ŠVESTKA, Jiří, DVORÁK, Jan, FIALA, Josef a kol. Občanský zákoník. Komentář. Svazek I. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 227.

V případech, kdy je uživatel, který daruje, plně svéprávný, se uplatní pravidlo, že žádná z dalších osob, které jsou oprávněny dovolat se neplatnosti jeho právního jednání, by tak neměla činit proti jeho vůli.¹⁴ Pokud by se tak přece jen stalo, byla by tato námitka posouzena jako irelevantní, nelze-li tomu rozumně odpovídat, tj. jako kdyby ji vznesla osoba k tomu neoprávněná.

Přesto lze poskytovatelům doporučit, aby se v případě, že by plně svéprávný uživatel chtěl jemu nebo některému ze zaměstnanců darovat, ujistili, že o tomto právním jednání je informován i uživatelův podpůrce, zástupce z členů domácnosti, v případě, že jej lze svou hodnotou považovat za obvyklé s přihlédnutím k životním poměrům člověka, či opatrovník, pokud darování spadá do vymezeného rozsahu oprávnění opatrovníka a že tyto osoby nenamítají, že by darování nebylo projevem svobodné vůle uživatele.

4.2 Uživatel, který daruje, je omezený ve svéprávnosti, ale daruje v rámci omezení

Další možnou situací je případ, kdy je uživatel omezený ve svéprávnosti, ale daruje v rámci omezení, např. je omezený tak, že nemůže nakládat se svým majetkem v hodnotě přesahující 3 000 Kč, ale daruje věc nebo finanční obnos v hodnotě 3 000 Kč nebo nižší. Darování tedy nelze podřadit pod žádná z právních jednání, ke kterým je svéprávnost člověka v rozsudku omezena a jedinou osobou oprávněnou namítat relativní neplatnost je pouze sám uživatel. Opatrovník by toto oprávnění mít neměl, jelikož uvedená darovací smlouva by v nastíněném případě nespádala mezi záležitosti, k nimž byla svéprávnost osoby omezena a pro které byl jmenován opatrovník.

Situace je tedy stejná jako u plně svéprávného uživatele. V těchto případech, za podmínky, že je darování skutečně projevem svobodné vůle uživatele, je tedy pravděpodobnost, že by se do budoucna, v promlčecí lhůtě 3 let snažil dovolávat neplatnosti darování, podstatně snížena.

4.3 Uživatel je omezený ve svéprávnosti a daruje nad rámec omezení, a to bez vědomí či souhlasu svého opatrovníka

Situace, kdy je uživatel omezený ve svéprávnosti a daruje poskytovateli nad rámec omezení, je nejkomplikovanější. Avšak i v těchto případech by mělo být hlavním kritériem platnosti, resp. neplatnosti darování to, zda darování bylo projevem **svobodné avážné vůle uživatele, či nikoli**.

Nový občanský zákoník je totiž postaven na respektu k svobodně projevené vůle člověka omezeného ve svéprávnosti, **za předpokladu, že si tím nepůsobí újmu**. V souladu s § 65 občanského zákoníku v případě, že člověk jednal samostatně, ač nemohl jednat bez opatrovníka, lze jeho jednání prohlásit za neplatné, jen působí-li mu újmu. Citované ustanovení se stejným způsobem uplatní i v případě, že by ke schválení darování byl třeba souhlas soudu, avšak člověk daruje bez tohoto souhlasu.

¹⁴ Tamtéž, s. 423.

V těchto případech může tedy nastat situace, že opatrovník poté, co se o darování dozví, uplatní námitku neplatnosti. V takové situaci by se celou věcí s největší pravděpodobností v konečném důsledku zabýval soud. A znovu vyvstává otázka – bude muset soud s přihlédnutím k zákonnému omezení darování mezi uživatelem a poskytovatelem sociálních nebo zdravotních služeb prohlásit jednání vždy za neplatné?

S přihlédnutím ke smyslu a účelu omezení darování, ale i s přihlédnutím k zásadě ochrany autonomie vůle člověka, **by soud neměl vtěchto případech dovozovat neplatnost jednání automaticky.** Člověk omezený ve svéprávnosti by neměl být v horším postavení než člověk, který je plně svéprávný. Plně svéprávnému uživateli občanský zákoník i navzdory omezení upravenému v § 2067 občanského zákoníku poskytuje dostatečný prostor pro projev jeho svobodné a vážné vůle darovat poskytovateli, protože stále může platně darovat, a to tak, že se následně nedovolá neplatnosti. Účelem omezení darování je pouze poskytnout mu ochranu pro případ, kdy by dospěl k závěru, že ji potřebuje.

Stejným způsobem by mělo být k aplikaci zákonného omezení darování přistupováno i u osob omezených ve svéprávnosti. V případě, že námitku neplatnosti neuplatní sám člověk, ale jeho opatrovník, by se měl soud zabývat především otázkou, **zda předmětné darování působí člověku újmu.** Důležité bude zohlednit všechny okolnosti případu, mj. názor a přání samotného člověka, schopnost člověka posoudit důsledky darování, hodnotu daru ve vztahu k majetku člověka, okolnosti, za nichž k darování došlo apod.

5. Může poskytovateli platně darovat opatrovník člověka?

Výše rozebrané situace zahrnovaly pouze případy, kdy poskytovateli daruje samotný člověk. Další otázkou, kterou je třeba zodpovědět, je, zda může poskytovateli sociálních nebo zdravotních služeb jménem člověka platně darovat i jeho opatrovník. Tato otázka bude zvláště relevantní především v případech, kdy člověk není schopen samostatně právně jednat. Opatrovník v těchto situacích bude muset samozřejmě vycházet z názorů člověka a není-li to možné, postupovat podle jeho zájmů. Vždy však bude muset zohlednit i zvláštní přání člověka, nelze-li jim rozumně odporovat podle § 467 občanského zákoníku.

Kritériem platnosti, respektive neplatnosti v případě, že opatrovník daruje jménem uživatele poskytovateli sociální služby, tak znovu bude především názor a přání člověka, stejně jako skutečnost, zda mu v důsledku předmětného darování vzniká újma či nikoli. Darování poskytovateli sociálních nebo zdravotních služeb opatrovníkem uživatele tak může být platné i v případě, že jej nečiní sám člověk, ale opatrovník jeho jménem.

6. Co když se jedná o neběžné právní jednání a k darování opatrovníkem je třeba souhlasu soudu?

V souvislosti s oprávněním opatrovníka darovat jménem člověka je třeba zohlednit i § 461 občanského zákoníku, podle kterého náleží opatrovníkovi, který spravuje jmění zastoupeného, pouze běžná správa takového jmění. Běžnou správou se míní činnosti vyznačující se

určitou pravidelností, opakováním, příp. nikoliv významnou hodnotou. V ostatních záležitostech bude pro platnost právního jednání opatrovníka nezbytný souhlas soudu. Bez něj nebude v souladu s § 1762 občanského zákoníku darování účinné.

Při vymezení záležitosti, která není běžnou, lze vycházet z § 483 odst. 2 občanského zákoníku. Podle tohoto ustanovení nesmí opatrovník spravující jmění člověka bez souhlasu soudu mimo jiné zavázat člověka k bezúplatnému plnění jiné osobě, ledaže se jedná o dar poskytnutý k obvyklé příležitosti podle zásad slušnosti v přiměřeném rozsahu a člověk je schopen úsudku a projevil s darem souhlas. Podpůrně si lze pomoci ustanovením § 898 občanského zákoníku, které vymezuje právní jednání týkající se jmění dítěte, k nimž rodiče potřebují souhlas soudu. Jedním z nich je též poskytnutí daru nezanedbatelné hodnoty nebo daru představujícího nikoli nepodstatnou část majetku.

Co bude považováno za neběžné právní jednání, včetně darování, však bude velmi záviset na praxi příslušného opatrovníckého soudu, která může být mezi jednotlivými soudy velmi rozdílná.

Důležité je však zodpovědět otázku, zda v případě, že k darování bude třeba souhlasu soudu, bude soud s ohledem na zákonné omezení darování uživatelem poskytovateli sociální nebo zdravotní služby moci svůj souhlas vůbec dát. S ohledem na smysl a účel tohoto omezení, jakož i s ohledem na zásady, na nichž je občanský zákoník založen, mezi něž náleží i respekt k autonomii každého člověka, by odpověď měla být ano. I v rámci schvalovacího řízení by tak soud neměl automaticky aplikovat zákonné omezení darování, ale měl by se na jedné straně zabývat názorem a přáním člověka, případně jeho zájmem, pokud člověk není schopen svůj názor vyjádřit, na straně druhé poté tím, zda mu předmětné darování poskytovateli působí újmu. Tuto újmu je nutné přitom posuzovat nejen v rovině hospodářské hodnoty, vzájemných plnění a protiplnění, ale nutné je zohlednit všechny okolnosti případu.

Otázka závěti uživatele sociálních služeb ve prospěch poskytovatele

Podobná ochrana uživatele sociálních i zdravotnických služeb je poskytnuta i v souvislosti se závětí a jinými pořízenými pro případ smrti (dědická smlouva, dovětek¹⁵). Stejně jako v případě darování je i v otázce pořízení pro případ smrti vhodné rozlišovat různé situace v závislosti na vymezení svéprávnosti člověka – zůstavitele.

1. Plně svéprávná osoba

Jen plně svéprávná osoba může pořizovat bez omezení, tedy obecně jakýmkoliv typem závěti (holografní, allografní, veřejná listina).

Avšak pořídil-li zůstavitel pro případ smrti v době, kdy byl v péči zařízení, kde se poskytují zdravotnické nebo sociální služby, nebo kdy jinak přijímal jeho služby, a povolal-li za dědice nebo odkazovníka osobu, která takové zařízení spravuje nebo je v něm zaměstnána nebo v něm jinak působí, je **povolání těchto osob za dědice nebo odkazovníka neplatné**

¹⁵ V souladu s § 1498 občanského zákoníku se dovětkem rozumí nařízení odkazu, stanovení podmínky dědici či odkazovníku či stanovení příkazu dědici či odkazovníku.

(§ 1493 občanského zákoníku). Tato úprava vychází z toho, že projev poslední vůle by měl být učiněn v klidu a po náležité úvaze. Dalším důvodem je snaha o zabránění finančního zneužívání nemohoucnosti a dobromyslnosti lidí, kteří jsou závislí na péči druhých.

Je však nutné zdůraznit, že citované omezení pořízení pro případ smrti neplatí v případech, že je toto pořízení provedeno ve formě veřejné listiny, typicky notářského zápisu. V takovém případě tedy povolání poskytovatele za dědice či odkazovníka bude platné. Důvod, proč v tomto případě ustupuje ochrana uživatele závislého na službách poskytovatele před manipulací či zneužitím do pozadí, spočívá v tom, že notář má povinnost se přesvědčit, zda zůstavitel opravdu činí svou poslední vůli svobodně, s rozvahou atd.¹⁶

Dále je třeba rovněž poukázat i na to, že ani **vpřípadech, kdy závěť nebyla pořízena ve formě veřejné listiny, nemusí být vždy neplatná (relativně neplatná)**. Jakmile totiž osoba přestane užívat služby příslušného poskytovatele sociálních či zdravotních služeb, kterého povolala za dědice či odkazovníka, a může bez obtíží (např. vzhledem ke zdravotnímu stavu) pořídít ve formě veřejné listiny, tedy svobodně se rozhodnout, jak naloží s již pořízenou závětí, bude taková závěť platná, není-li změněna či zrušena (viz § 1493 odst. 2 občanského zákoníku). Je však vhodné zdůraznit, že tato výjimka z obecného pravidla relativní neplatnosti se vztahuje pouze na závěť nebo dovětek, nikoli na pořízení pro případ smrti ve formě dědické smlouvy.

2. Osoba omezená ve svéprávnosti, která pořizuje v rámci omezení

V souladu s § 57 odst. 1 občanského zákoníku soud v rozsudku o omezení svéprávnosti vymezí rozsah tohoto omezení. Podle § 1528 odst. 1 občanského zákoníku může osoba omezená ve svéprávnosti pořizovat ve formě veřejné listiny, typicky notářského zápisu, ledaže soud v rozsudku o omezení svéprávnosti výslovně uvedl, že se omezení vztahuje i na pořizovací způsobilost.

U uživatele sociálních služeb, který by pořizoval v rámci omezení svéprávnosti za situace vymezené v § 1493 občanského zákoníku, tj. za dědice či odkazovníka by povolal poskytovatele sociálních služeb nebo osobu, která zařízení sociálních služeb spravuje, je v něm zaměstnána nebo v něm působí, jsou tedy dány rovnou dva důvody pro pořízení závěti ve formě veřejné listiny. Zatímco neplatnost podle § 1493 občanského zákoníku může být dodatečně zhojena (jestliže osoba mohla po ukončení péče zařízení sociálních služeb bez obtíží pořídít ve formě veřejné listiny), ustanovení § 1528 odst. 1 zhojení neplatnosti nepřipouští.

3. Osoba omezená ve svéprávnosti tak, že není způsobilá pořizovat

Pakliže soud rozsah omezení svéprávnosti stanovil tak, že pořizovací způsobilost osoby výslovně úplně vyloučil, tato osoba nemůže pořizovat vůbec (ani notářským zápisem).¹⁷ V této záležitosti nemůže jednat ani opatrovník, což výslovně upravuje § 458 občanského zákoníku. V úvahu tak připadá pouze odkaz předmětů malé hodnoty (§ 1595 občanského zákoníku). Může jít např. o fotografie, šperky malé hodnoty, předměty na památku.¹⁸

¹⁶ ELIÁŠ, Karel. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. Ostrava: Sagit, 2012, s. 613–614.

¹⁷ WAWERKA, Karel, ŠEŠINA, Martin. In ŠVESTKA, Jiří, DVORÁK, Jan, FIALA, Josef a kol. Občanský zákoník. Komentář. Svazek IV, Dědické právo (§ 1475 – 1720). Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 120.

¹⁸ ŠEŠINA, Martin. In ŠVESTKA, Jiří, DVORÁK, Jan, FIALA, Josef a kol. Občanský zákoník. Komentář. Svazek IV, Dědické právo (§ 1475 – 1720). Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 244.

Avšak i člověk omezený ve svéprávnosti tak, že není způsobilý pořizovat pro případ smrti, může platně pořídit, pokud se zlepšil jeho zdravotní stav do té míry, že by byl schopen projevit vlastní vůli (§ 1527 občanského zákoníku). Citované ustanovení zohledňuje skutečnost, že může nastat situace, kdy u člověka přechodně či trvale pomine duševní porucha a tento se nachází v tzv. světlém okamžiku (*lucidum intervallum*). Účelem citovaného ustanovení je umožnit těmto lidem učinit poslední pořízení v odpovídajícím zdravotním stavu.¹⁹ Rozhoduje objektivní fakt zlepšení zdravotního stavu (který musí být prokázán). To znamená, že se nevyžaduje předchozí navrácení svéprávnosti soudem.²⁰

Závěr

- **Nový občanský zákoník skutečně stanoví, že darovací smlouva uzavřená mezi uživatelem sociálních služeb jako dárce a poskytovatelem sociálních služeb jako obdarovaným je neplatná v době, kdy uživatel užíval služby poskytovatele, je neplatná. Jedná se však pouze o tzv. relativní neplatnost, v souladu s níž je darování platné do chvíle, než se jeho neplatnosti nedovolá oprávněná osoba. Možnost dovolat se neplatnosti se promlčuje ve lhůtě 3 let.**
- **Osobou, která je oprávněná dovolat se neplatnosti darování, je předně sám uživatel. U plně svéprávného uživatele to může být ještě jeho podpůrce, zástupce z členů domácnosti (v obvyklých záležitostech), nebo opatrovník (v rozsahu svých oprávnění stanovených soudem). Ti by však neměli vznést námitku neplatnosti proti vůli člověka. V takovém případě by námitka měla být posouzena jako irelevantní, tj. jako podaná neoprávněnou osobou. Stejná pak bude i situace člověka, který je omezený ve svéprávnosti, ale daruje vrámcí tohoto omezení.**
- **V případě, že daruje uživatel omezený ve svéprávnosti nad rámec tohoto omezení, a opatrovník by se dovolával neplatnosti tohoto darování, měl by se soud zabývat především otázkou svobodné a vážné vůle člověka, jakož i tím, zda mu předmětné darování působí újmu. Neměl by tedy darování automaticky posoudit jako neplatné s odkazem na zákonné omezení darování uživatelem poskytovateli.**
- **V běžných záležitostech může darovat jménem člověka i jeho opatrovník, přičemž kritériem platnosti, resp. neplatnosti tohoto darování, bude znovu názor apřání člověka, případně jeho zájem, pokud nemůže projevit svůj názor, jakož i skutečnost, zda mu v důsledku darování vzniká újma. U neběžných darování, činěných opatrovníkem, bude k jejich účinnosti třeba souhlasu soudu, přičemž soud bude zohledňovat stejná kritéria, jako opatrovník. Důležité je zdůraznit to, že posouzení běžných a neběžných právních jednání v praxi velmi závisí na konkrétním opatrovníckém soudu.**
- **Podobná pravidla jako u darování se uplatní i ve vztahu k pořízení pro případ smrti uživatele (typicky závěť, nově také dědická smlouva či dovětek),**

¹⁹ ELIÁŠ, Karel. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. Ostrava: Sagit, 2012, důvodová zpráva k § 1527.

²⁰ ŠEŠINA, Martin. In ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan, FIALA, Josef a kol. Občanský zákoník. Komentář. Svazek IV, Dědické právo (§ 1475 – 1720). Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 243.

kteřý není omezený ve svéprávnosti. Avšak na rozdíl od darování zde existují dvě specifické výjimky, kdy pořízení není neplatné ani relativně. První se uplatní v případě, že pořízení pro případ smrti je učiněno ve formě veřejné listiny, typicky notářského zápisu. Druhá potom v případě, že vztah závislosti uživatele na službách poskytovatele v mezdobí zanikl a uživatel může bez obtíží učinit pořízení pro případ smrti ve formě veřejné listiny, avšak tato výjimka se nevztahuje na pořízení pro případ smrti ve formě dědické smlouvy.

- Uživatel, který je omezený ve svéprávnosti, avšak nikoli takovým způsobem, že by nebyl způsobilý k pořízení pro případ smrti, musí vždy pořízení pro případ smrti provést ve formě veřejné listiny, typicky notářského zápisu. Takový uživatel má právo pořídit pro případ smrti v rozsahu, v jakém jeho svéprávnost není omezena. Uživatel, který je omezený ve svéprávnosti v tom smyslu, že není způsobilý pořizovat pro případ smrti, může platně pořídit závěť, dědickou smlouvu či dovětek pouze v případě, že se jeho stav zlepšil do té míry, že bude schopen projevit vlastní vůli. Pro případ, že by za dědice či odkazovníka povolali poskytovatele sociálních služeb, jeho zaměstnance, osobu, která zařízení sociálních služeb spravuje, nebo která v něm působí, se však uplatní stejná pravidla jako u uživatele, jehož svéprávnost omezena není (viz výše).

PROČ BY MĚLI MÍT UŽIVATELÉ POBYTOVÝCH SOCIÁLNÍCH SLUŽEB, JEJICHŽ SVÉPRÁVNOST BYLA OMEZENA, OBČANSKÉ PRŮKAZY U SEBE, RESP. K DISPOZICI V POBYTOVÉM ZAŘÍZENÍ?

Občanské průkazy osob omezených ve svéprávnosti má často v úschově jejich opatrovník. Nejsou výjimečné případy, kdy opatrovník odmítá opatrovanci občanský průkaz vydat z různých obav. Občanský průkaz přitom slouží k identifikaci člověka a v zásadě by měl mít člověk průkaz u sebe, resp. na pro něho dostupném místě. Jsou situace, kdy opatrovníci toto odmítají. Z toho důvodu je na místě danou problematiku rozebrat z právního hlediska.

1. Funkce občanského průkazu

V souladu s § 2 odst. 1 zákona č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech (dále jen „zákon o občanských průkazech“) je občanský průkaz veřejnou listinou, kterou držitel prokazuje své jméno, příjmení, podobu, státní občanství, jakož i další zapsané údaje. Primární funkcí občanského průkazu je tedy **funkce identifikační**. Tuto funkci může v plném rozsahu plnit jen za předpokladu, že má člověk občanský průkaz u sebe, popř. k dispozici v pobytovém zařízení, jehož je uživatelem.

Opatrovník občanský průkaz člověka omezeného ve svéprávnosti za účelem identifikace tohoto člověka naopak nepoužije. I v případě, že bude jednat namísto tohoto člověka jako jeho opatrovník, k identifikaci bude muset použít svůj doklad totožnosti a rozsudek o jmenování opatrovníkem člověka s vyznačenou doložkou právní moci. Z funkce občanského průkazu tedy vyplývá, že i člověku, který je omezený ve svéprávnosti, musí být zachována faktická dispozice s občanským průkazem. To nutně nemusí znamenat, že člověk bude mít občanský průkaz přímo u sebe, ale měl by pro něj být jednoduše k dispozici v rámci zařízení, v němž žije.

2. Právo člověka omezeného ve svéprávnosti na vydání občanského průkazu

Identifikačnímu účelu občanského průkazu odpovídá i právní úprava v § 2 odst. 3 zákona o občanských průkazech, v souladu s nímž může mít občanský průkaz i občan, jehož svéprávnost byla omezena. Jediný rozdíl oproti lidem starším 15 let, jejichž svéprávnost omezena nebyla, je v tom, že u lidí s omezenou svéprávností se nejedná o povinnost mít svůj občanský průkaz, ale o právo.

V tomto směru jde o poměrně podstatnou změnu oproti právní úpravě, která byla účinná do 31. 12. 2013. Podle ní měly osoby s omezenou způsobilostí povinnost mít svůj občanský průkaz, osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům poté měly, stejně jako je tomu v současnosti, právo mít svůj občanský průkaz, pokud o něj požádal jejich opatrovník (viz § 2 odst. 6 zákona o občanských průkazech ve znění účinném do 31. 12. 2013).

V této souvislosti je nutné zdůraznit, že zatímco v dalším textu zákona o občanských průkazech, týkajícím se např. podání žádosti, je už specifikováno omezení svéprávnosti v tom smyslu, že člověk byl omezen tak, že není způsobilý požádat o vydání občanského průkazu, ustanovení § 2 odst. 3 zákona hovoří o občanech, kteří byli omezeni ve svéprávnosti obecně. Rozsah omezení svéprávnosti tedy v otázce práva mít svůj občanský průkaz nehraje žádnou roli. Tento závěr odpovídá i důvodové zprávě k zákonu č. 303/2013 Sb., jímž byla provedena změna zákona o občanských průkazech právě v souvislosti s přijetím a účinností nového občanského zákoníku. Rozsah omezení, tedy to, zda člověk byl omezen tak, že není způsobilý požádat o vydání občanského průkazu, či zda byl člověk v minulosti zbavený způsobilosti k právním úkonům a stále nemá k dispozici nový rozsudek, bude naopak významný z hlediska vymezení práv a zejména povinností opatrovníka ve vztahu k občanskému průkazu (viz níže).

V otázce práva na vydání občanského průkazu lze však uzavřít, že každý občan s omezenou svéprávností má právo na vydání občanského průkazu. Toto právo přitom nesmí existovat pouze formálně, ale lidem omezeným ve svéprávnosti musí být zachována skutečná možnost toto své právo, tj. právo prokázat výše specifikované údaje formou občanského průkazu, reálně uplatnit a vykonat.

Stav, kdy člověku omezenému ve svéprávnosti je občanský průkaz sice vydán (na dobrovolném základě), avšak v dispozici jej drží opatrovník, který je třeba i velmi vzdálený od bydliště daného člověka, není s ním v intenzivním kontaktu a ani mu neposkytuje asistenci při každodenních jednáních, popírá vlastní funkci občanského průkazu, jak byla popsána výše, a v podstatě se rovná jeho nevydání. Vydání občanského průkazu v takových případech ztrácí smysl a člověk omezený ve svéprávnosti fakticky ani nemůže poznat, zda mu občanský průkaz vydán byl či nikoliv.

Zajištění možnosti mít svůj občanský průkaz ve své dispozici, a to buď přímo, nebo např. prostřednictvím přiměřených opatření v rámci pobytové sociální služby (viz níže) velmi úzce souvisí nejen se způsobilostí člověka mít práva, jeho právem na zachování lidské důstojnosti a na ochranu jeho soukromého života, ale rovněž se zásadou rovnosti, jak je vymezena v čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

Právě v tomto směru je nutné interpretovat citovanou právní úpravu, která garantuje všem lidem – občanům, bez ohledu na věk či rozsah svéprávnosti, právo na vydání občanského průkazu. Není bez významu zdůraznit, že občanský průkaz a možnost jej držet obecně posiluje rovnost člověka a jeho integraci, z hlediska subjektivního vnímání poté pozitivně působí i ve smyslu získání a posílení pocitu rovnocennosti, důstojnosti, respektu a vlastního sebehodnocení. Naopak vědomí, že člověku byl sice vydán občanský průkaz, tento však drží opatrovník a odmítá jej odevzdat člověku do dispozice, prohlubuje závislost člověka na opatrovníkovi a vnitřní pocit odlišnosti, méněcennosti a bezmoci. I z obecného hlediska taková situace člověka pod opatrovnictvím fakticky posouvá z postavení subjektu práv do postavení objektu ochrany a snižuje jeho autonomii.

3. Práva a povinnosti opatrovníka ve vztahu k občanskému průkazu

Rozsah omezení svéprávnosti by tedy neměl hrát roli v tom smyslu, že všichni lidé, jejichž svéprávnost byla omezena, mají v souladu s § 2 odst. 2 zákona o občanských průkazech právo mít svůj občanský průkaz, nikoli povinnost jej mít. Avšak na rozsah omezení svéprávnosti by měl být brán náležitý zřetel při výkladu dalších ustanovení zákona o občanských průkazech, týkajících se např. podání žádosti o občanský průkaz, jakož i dalších povinností opatrovníka ve vztahu k občanskému průkazu.

Zákon o občanských průkazech v § 4 odst. 4 sám mezi různými kategoriemi lidí s omezenou svéprávností rozlišuje:

- a) *občany, kteří byli v minulosti zbavení způsobilosti k právním úkonům a nemají ještě nový rozsudek o omezení,*
- b) *občany, jejichž svéprávnost je omezena tak, že nejsou způsobilí požádat o vydání občanského průkazu²¹ a*
- c) *ostatní občany s omezenou svéprávností.*

Povinnosti opatrovníka, která se jsou upravena v zákoně o občanských průkazech (viz níže), a to včetně povinnosti s přihlédnutím ke všem okolnostem a poměrům chránit občanský průkaz, se vztahují pouze na kategorie lidí s omezenou svéprávností ad a) a b), tedy lidi dříve zbavené způsobilosti k právním úkonům bez nového rozsudku a lidi, jejichž svéprávnost je omezena tak, že nejsou způsobilí požádat o vydání občanského průkazu. V těchto případech má tedy opatrovník podle zákona o občanských průkazech povinnost:

- *převzít občanský průkaz a podpisem převzetí potvrdit (§ 8 odst. 2 zákona o občanských průkazech);*
- *odevzdat občanský průkaz v zákonem stanovených případech (§ 9 odst. 1 písm. e) a § 14 odst. 1 písm. e) a f) ve spojení s odst. 2 zákona o občanských průkazech);*
- *s přihlédnutím ke všem okolnostem a poměrům chránit občanský průkaz před poškozením, zničením, ztrátou, odcizením nebo zneužitím (§ 14 odst. 1 písm. a) ve spojení s § 14 odst. 2 zákona o občanských průkazech);*
- *ohlásit neprodleně kterémukoliv obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností nebo matričnímu úřadu, že došlo k poškození, zničení, ztrátě, odcizení nebo zneužití občanského průkazu (§ 14 odst. 1 písm. b) ve spojení s § 14 odst. 2 zákona o občanských průkazech);*
- *v zahraničí ohlásit neprodleně ztrátu, odcizení nebo zničení občanského průkazu nebo jeho nález nejbližšímu zastupitelskému úřadu (§ 14 odst. 1 písm. c) ve spojení s § 14 odst. 2 zákona o občanských průkazech);*

²¹ V souvislosti s takto formulovaným omezením svéprávnosti, které se v podstatě vztahuje na procesní způsobilost a úzce souvisí s přístupem k úřadům, je nutné zdůraznit, že se v podstatě rovná odepření přístupu ke spravedlnosti a jako takové odporuje ústavnímu pořádku, jakož i čl. 13 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením. Velmi problematické bude v těchto případech též splnění zákonných podmínek pro omezení svéprávnosti, jak vyplývají z občanského zákoníku, zejména podmínky reálné hrozby vzniku závažné újmy podle § 55 odst. 2 občanského zákoníku.

- *dostavit se ve stanovené lhůtě na vyzvání k obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností příslušnému k vydání občanského průkazu podle místa trvalého pobytu občana za účelem provedení úkonů souvisejících s vydáním občanského průkazu (§ 14 odst. 1 písm. g) ve spojení s § 14 odst. 2 zákona o občanských průkazech).*

U jiných skupin lidí s omezenou svéprávností opatrovník tyto povinnosti nemá.

4. Odpovědnost opatrovníka za občanský průkaz

S ohledem na to, co působí největší problémy v praxi, je vhodné se blíže zabývat odpovědností opatrovníka podle zákona o občanských průkazech, a to především v souvislosti s povinností opatrovníka, která směřuje k ochraně občanského průkazu před poškozením, zničením, ztrátou, odcizením nebo zneužitím. Tato povinnost je stanovena v § 14 odst. 1 písm. a) zákona o občanských průkazech, přičemž v souladu s § 14 odst. 2 zákona v případě občanů, jejichž svéprávnost je omezena tak, že nejsou způsobilí požádat o vydání občanského průkazu, přechází na jejich opatrovníky.

Je to právě toto ustanovení, které v praxi představuje největší bariéru předání občanského průkazu z dispozice opatrovníka buď přímo do dispozice člověka, případně zprostředkovaně do dispozice pobytové sociální služby, kterou člověk užívá, a to takovým způsobem, aby i člověku, který byl dříve zbavený způsobilosti k právním úkonům a nemá nový rozsudek o omezení svéprávnosti, nebo který byl omezený tak, že není způsobilý požádat o vydání občanského průkazu, byl zajištěn efektivní přístup ke svému občanskému průkazu. Opatrovníci se totiž obávají, že v případě, že nastane nepříznivý následek v podobě poškození, zničení, ztráty, odcizení nebo zneužití občanského průkazu, budou odpovědní za přešůpek podle § 16a odst. 1 písm. d) zákona o občanských průkazech a bude jim uložena sankce ve formě pokuty a to až do výše 15 000 Kč²². Názor, že odpovědnost za tento nepříznivý následek půjde vždy za opatrovníkem je vyjádřen i ve výše zmíněné důvodové zprávě k zákonu č. 303/2013 Sb. a i příslušné úřady obcí s rozšířenou působností podle něj běžně postupují.

Takto zautomatizovaný postup však nemá žádnou oporu v zákoně. Jak již bylo uvedeno, odpovědnost zakotvená v § 16a odst. 1 písm. d) zákona o občanských průkazech je odpovědností za přešůpek. Aby tedy člověk mohl být odpovědný za daný přešůpek, musel by jednat zaviněně, tedy při nejmenším z nevědomé nedbalosti. Příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností by tedy musel dospět k závěru, že opatrovník sice nevěděl o tom, že svým jednáním může způsobit ztrátu, zničení, poškození nebo zneužití občanského průkazu, ačkoliv o tom vědět měl a mohl (nevědomá nedbalost), nebo o tom sice věděl, ale bez přiměřených okolností spoléhal na to, že takový následek nenastane (vědomá nedbalost). Úmyslná forma zavinění v těchto případech bude spíše výjimečná.

²² V této souvislosti je nutné především zdůraznit, že pokuta je jen jedna z možných sankcí za daný přešůpek, úřad celou věc může vyřídit též pouhým napomenutím, anebo dokonce i tak, že upustí od uložení jakékoli sankce. Tyto dva způsoby vyřízení věci bývají přitom v praxi při ztrátě občanského průkazu nejčastější. Současně je vhodné poukázat na to, že i kdyby úřad přistoupil k uložení pokuty, představuje zákonem stanovená hranice 15 000 Kč pouze maximální výši, přičemž v konkrétním případě by pokuta v této výši byla uložena jen ve výjimečně závažných případech. Pravidelně lze očekávat mnohem nižší pokutu.

Nedbalost bude přitom úzce souviset s tím, co v rovině občanského práva zahrnuje právní institut náležitého dohledu a s ním související problematika přiměřeného rizika. Rozhodně nelze postihovat opatrovníka za jakékoli poškození, ztrátu, zničení či zneužití občanského průkazu. To by eventuálně bylo možné pouze v případě objektivní odpovědnosti za jiný správní delikt (tj. odpovědnosti bez zavinění, tzv. za výsledek). Delikt podle § 16a odst. 1 písm. d) zákona o občanských průkazech je však přestupkem, nikoli správním deliktem, a ve vztahu k přestupkům se uplatňuje subjektivní odpovědnost (tj. odpovědnosti za zavinění, tzv. za jednání).

Pro závěr, že opatrovník nebude odpovídat vždy, svědčí i vlastní formulace povinnosti podle § 14 odst. 1 písm. a) ve spojení s § 14 odst. 2 zákona o občanských průkazech, kdy povinnost chránit občanský průkaz zavazuje opatrovníka nikoli bez dalšího, ale s přihlédnutím ke všem okolnostem a poměrům.

Ve vztahu k lidem, kteří dříve byli zbaveni způsobilosti k právním úkonům, nebo kteří jsou omezení tak, že nejsou způsobilí požádat o vydání občanského průkazu, a kteří užívají pobytovou sociální službu, bude těmito okolnostmi a poměry právě ta skutečnost, že opatrovník není v každodenním kontaktu s člověkem, často bydlí i na poměrně vzdáleném místě, případně se jedná o veřejného opatrovníka v místě sídla zařízení, který však z vlastní povahy tohoto institutu také není v jeho silách být člověka každodenně k dispozici a zajišťovat pro něj dostupnost jeho občanského průkazu. Za těchto okolností a právě s ohledem na identifikační funkci občanského průkazu, jakož i na vlastní povahu práva na občanský průkaz a z nich vyplývající nutnost jeho faktické dostupnosti, se jedná právě o případ, kdy nebude osobní povinnost opatrovníka chránit občanský průkaz před jeho ztrátou, poškozením, zničením nebo zneužitím.

5. Jak postupovat v případě, že člověk fakticky není schopen mít občanský průkaz přímo u sebe?

V případě, že člověk užívá pobytovou sociální službu, by tedy jeho občanský průkaz měl být dostupný v rámci této služby. Je však zřejmé, že mohou nastat situace, kdy člověk v důsledku svých schopností skutečně nemůže mít občanský průkaz přímo u sebe, protože riziko jeho ztráty, poškození, zničení nebo zneužití není přiměřené (tedy takové jako hrozí každému z nás v našem každodenním životě), ale je až příliš vysoké. I v takovém případě by však člověku měla být vždy zachována přiměřená dostupnost občanského průkazu, tj. občanský průkaz by měl být vhodným způsobem uložen v rámci pobytové sociální služby, která je člověku poskytována, nebo v rámci rodiny, v níž člověk žije a bydlí.

Pokud člověk není schopen mít občanský průkaz přímo u sebe, bude přijetí opatření směřující ke snížení rizika ztráty, zničení nebo zneužití občanského průkazu takovým způsobem, aby se z nepřiměřeného rizika stalo riziko přiměřené, spadat pod základní činnost pobytové služby pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (viz § 47 odst. 2 písm. h), § 48 odst. 2 písm. h), § 49 odst. 2 písm. h), § 50 odst. 2 písm. h) a § 51 odst. 2 písm. h) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách). V rámci pobytové

sociální služby může být občanský průkaz uložen v takovém případě tak, aby k němu člověk neměl bezprostřední přístup, ale aby jeho vydání mohl požadovat po příslušném pracovníkovi, např. svém klíčovém pracovníkovi. Tímto postupem lze minimalizovat riziko ztráty, zničení, uzavření nevýhodných smluv atd.

Pokud i přes veškerá opatření dojde ke ztrátě, poškození, zničení či zneužití občanského průkazu, nedbalost opatrovníka s největší pravděpodobností nebude možné dovodit. Předně opatrovník v těchto případech nebude osobou, která má v souladu s § 14 odst. 1 písm. a) ve spojení s § 14 odst. 2 zákona o občanských průkazech povinnost občanský průkaz chránit, protože v daném případě to by uložení takové povinnosti neodpovídalo okolnostem a poměrům. Dále v rámci posuzování odpovědnosti opatrovníka je rovněž významné, že v těchto případech by bylo možné jen stěží dovodit, že ke škodlivému následku došlo v důsledku jeho nedbalosti, byť nevědomé. Znovu je nutné zdůraznit, že stávající praxe obecních úřadů obcí s rozšířenou působností, které automaticky dovozují odpovědnost opatrovníka za přestupek, nemá oporu ani v zákonu o občanských průkazech ani v zákonu č. 200/1990 Sb., o přestupcích, a je založena na špatné interpretaci zákona.

Nad rámec uvedeného je vhodné podotknout, že opatrovník se naopak vystavuje riziku odpovědnosti za nemajetkovou újmu v případě, že občanský průkaz nepřiměřeným způsobem chrání tak, že jej zadržuje a v podstatě znemožňuje člověku, jemuž náleží se svým občanským průkazem jakkoli disponovat, a to alespoň prostřednictvím sociální služby. Opatrovník v takových případech totiž závažným způsobem zasahuje do důstojnosti daného člověka (viz výše), který má právo domáhat se žalobou na ochranu osobnosti, aby od tohoto zásahu bylo upuštěno, jakož i aby mu bylo ze strany opatrovníka poskytnuto přiměřeného zadostiučinění, a to případně i v penězích.

Závěr

- **občanský průkaz slouží k identifikaci člověka;**
- **osoby omezené ve svéprávnosti mají právo na to, aby jim byl ze strany matričního úřadu vydán občanský průkaz, nikoli povinnost mít svůj občanský průkaz; v případě, že tohoto práva chtějí využít a svůj občanský průkaz skutečně mít, je opatrovník povinen učinit kroky popsané v zákoně o občanských průkazech, tj. podat žádost o vydání občanského průkazu namísto člověka, tento občanský průkaz převzít a svým podpisem stvrdit převzetí;**
- **povinnosti opatrovníka stanovené v zákoně o občanských případech se vztahují pouze na opatrovníky lidí, kteří byli v minulosti zbaveni způsobilosti k právním úkonům a stále nemají nový rozsudek podle nového občanského zákoníku, nebo kteří byli soudem omezeni tak, že nejsou způsobilí požádat o vydání občanského průkazu; opatrovníky ostatních lidí somezenou svéprávnosti tyto povinnosti nezavazují;**
- **povinnost chránit občanský průkaz před ztrátou, poškozením, zničením nebo zneužitím je podle zákona třeba dovozovat s přihlédnutím k okol-**

nostem a poměrům; neměla by se proto vztahovat na opatrovníka člověka, který užívá pobytovou službu, a to právě s ohledem na nutnost zajištění faktické dispozice s občanským průkazem, v důsledku níž v těchto případech opatrovník nemůže reálně ochranu občanského průkazu zajistit; v těchto případech nebude rovněž možné v případě ztráty, poškození, zničení nebo zneužití občanského průkazu dovést zavinění opatrovníka; opatrovník by tak v těchto případech neměl nést odpovědnost za přešůpek podle § 16a odst. 1 zákona o občanských průkazech;

- z funkce občanského průkazu vyplývá, že člověku by měla být umožněna faktická dispozice s ním, a to v závislosti na schopnostech buď bezprostředně, nebo prostřednictvím asistence pobytové sociální služby, kterou užívá;
- opatrovník v případě ztráty, odcizení, poškození, zničení nebo zneužití občanského průkazu nebude automaticky odpovídat za přešůpek – v takovém případě se bude hodnotit, kdo měl v danou chvíli povinnost chránit občanský průkaz zajišťovat a zda tuto svou povinnost zaviněně porušil (velmi úzce souvisí s výkonem náležitého dohledu).

JAK A KDE MAJÍ BÝT ULOŽENY OBČANSKÉ PRŮKAZY UŽIVATELŮ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB?

Problém uložení občanských průkazů, resp. dispozice s občanským průkazem je opakovaně řešena při poskytování sociálních služeb ze strany poskytovatelů, uživatelů, jejich rodiny či opatrovníků a nabývá na významu po účinnosti zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, a novelizaci zákona č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech. Nejkomplexněji se otázkou uložení občanských průkazů zabýval Veřejný ochránce práv.²³

Lze automaticky odebírat osobní doklady uživatelům?

Podle názoru Veřejného ochránce práv žádný právní předpis nezmocňuje poskytovatele (v tomto případě to byly domovy pro seniory) k tomu, aby klientům jejich osobní doklady automaticky odebírali. Uživatelé by proto měli mít na výběr, zda si je uloží u pověřeného pracovníka, či si je ponechají u sebe, přičemž zvolená varianta by měla být písemně zadokumentována. Jako příklad dobré praxe Veřejný ochránce práv uvádí zařízení, kde měla převážná většina klientů občanský průkaz a průkaz pojištěnce uložený ve speciální plastové kapse připevněné ke dvířkům jejich nočního stolku. Podobně ve své zprávě z návštěv domovů pro osoby se zdravotním postižením kritizoval, že ve třech domovech jsou plošně odebírány klientům osobní doklady, aniž by se zkoumalo, zda je klient schopen je mít uloženy v uzamykatelné skříni, či ne. Pomocí tréninkových plánů by se i v této oblasti daly vhodně rozvíjet schopnosti klientů. Proto Veřejný ochránce práv doporučil **na základě individuálního plánování zvážit držení dokladů.**²⁴

Měl by mít uživatel možnost mít občanský průkaz u sebe v průběhu procházky mimo zařízení?

V jiné své zprávě, na kterou se dá analogicky odkázat, a to konkrétně ve zprávě z návštěv psychiatrických léčeben Veřejný ochránce práv uvedl, že pacientům by doklady neměly být odebírány plošně, a těm, kteří používají skříňky, by měly být občanské průkazy brány do úschovy pouze na jejich žádost. Rovněž v případě vycházky mimo areál PL by pacienti měli mít možnost vzít si občanský průkaz s sebou a o této možnosti by měli být informováni, neboť různé náhradní doklady mají stigmatizující účinky. Proto Veřejný ochránce práv doporučil, aby byly pacientům odebírány doklady na základě posouzení jejich zdravotního stavu.²⁵ Lze doplnit, že otázka možnosti mít u sebe občanský průkaz v případě procházky mimo zařízení závisí na individuálním plánu uživatele, přičemž je nutné přiměřeně zvážit na jedné straně právo uživatele mít osobní doklad u sebe a na straně druhé nepřiměřené riziko ztráty, poškození nebo zneužití dokladu.

²³ Zpráva Veřejného ochránce práv z návštěv domovů pro seniory, srpen 2007, odst. 79. Zpráva je dostupná z: <http://www.ochrance.cz/ochrana-osob-omezenych-na-svobode/zarizeni/zarizeni-socialnich-sluzeb/zarizeni-pro-seniory-2007/>

²⁴ Zpráva Veřejného ochránce práv z návštěv domovů pro osoby se zdravotním postižením, říjen 2009, odst. 165. Zpráva je dostupná z: <http://www.ochrance.cz/?id=101624>

²⁵ Zpráva Veřejného ochránce práv z návštěv psychiatrických léčeben, září 2008, odst. 12. Zpráva je dostupná z: <http://www.ochrance.cz/ochrana-osob-omezenych-na-svobode/zarizeni/zdravotnicka-zarizeni/psychiatricke-lecebny/zprava-z-navstev-psychiatrickeh-leceben/>

Závěr

S ohledem na výše uvedená stanoviska a doporučení lze tedy jednoznačně uzavřít, že uživatelům by neměly být odebírány osobní doklady automaticky.

- **Pokud je uživatel schopen se rozhodnout o uložení svého dokladu, sám si zvolí, zda si občanský průkaz nechá u sebe nebo upověřeného pracovníka. Zvolenou variantu je potřebné zaznamenat do dokumentace uživatele.**
- **Pokud uživatel není schopen se rozhodnout, záleží na individuálním plánu, jestli bude mít osobní doklad u sebe, nebo bude uložen na jiném, poskytovatelem určeném místě. V tomto případě to může být kancelář sociální pracovníce, přičemž bude ale nutné přijmout taková opatření, aby nemohlo dojít k neoprávněnému nebo nahodilému přístupu k osobním údajům, jejich změně, zničení či ztrátě. Je na místě zvážit zavedení evidence přístupů, resp. nakládání s občanským průkazem.**
- **Pokud má uživatel k dispozici svoji vlastní skříňku, a to i když jde o uživatele s vysokou mírou podpory, lze jeho osobní doklad uložit v této skříňce, přičemž bude ale nutné přijmout taková opatření, aby nemohlo dojít k neoprávněnému nebo nahodilému přístupu k osobním dokladům, jejich změně, zničení či ztrátě. To může být například situace, kdy bude mít uživatel svoji uzamykatelnou skříňku, do které budou mít přístup pouze určení zaměstnanci (např. klíčový pracovník uživatele a další určení zaměstnanci) a bude zavedena evidence přístupů, resp. nakládání s občanským průkazem.**

POVINNOST MLČENLIVOSTI V SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH A OZNÁMOVÁNÍ TRESTNÉ ČINNOSTI

Poskytovatelé sociálních služeb ve své každodenní praxi neustále narážejí na situace, kdy si musí klást otázku, zda určité informace či údaje, které se v souvislosti s poskytováním sociální služby dozvěděli, mohou či dokonce musejí sdělit další osobě, jíž může být např. opatrovník, nebo dokonce veřejná instituce či státní orgán – škola, orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“), Policie ČR apod., nebo zda jsou povinni zachovávat povinnost mlčenlivosti a sdělením těchto údajů by ji porušili. Odpověď na tuto otázku není jednoduchá a při jejím hledání bude třeba vždy zohlednit všechny okolnosti případu.

Jaký je rozsah povinnosti mlčenlivosti podle zákona o sociálních službách?

Povinnost mlčenlivosti při poskytování sociálních služeb je upravena primárně v § 100 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (dále jenom „zákon o sociálních službách“). Citované ustanovení v odst. 1 zakládá **povinnost zaměstnanců poskytovatelů sociálních služeb zachovávat mlčenlivost údajích týkajících se osob, kterým jsou poskytovány sociální služby**. Tato povinnost přitom trvá i po skončení pracovního vztahu. V souladu s odst. 2 citovaného ustanovení se stejná povinnost mlčenlivosti vztahuje i na dobrovolníky.

Tato povinnost samozřejmě není absolutní, ale může být v mnoha případech prolomena. Situace, kdy lze prolomit povinnost mlčenlivosti, upravuje sám § 100 zákona o sociálních službách. Obecně lze přitom případy prolomení povinnosti mlčenlivosti rozdělit na **dva základní důvody** tohoto prolomení, a to:

- 1) v důsledku projevu vůle té osoby, ke které se informace podléhající mlčenlivosti vztahují,
- a 2) v důsledku ustanovení zákona o sociálních službách nebo jiného zákona.

V rámci druhé kategorie případů prolomení povinnosti mlčenlivosti pak zcela zvláštní případ představuje především prolomení povinnosti mlčenlivosti ve vztahu k orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jenom „OSPOD“). Níže budou všechny tyto případy rozepsány.

Ad 1) K prolomení povinnosti mlčenlivosti dochází vdůsledku projevu vůle člověka, jehož se informace podléhající povinnosti mlčenlivosti týkají

Povinnosti zachovávat mlčenlivost mohou být osoby zproštěny pouze tím, v jehož zájmu tuto povinnost mají, a to písemně s uvedením rozsahu a účelu. To znamená, že uživatel může samostatně zprostit konkrétního zaměstnance povinnosti mlčenlivosti, přičemž takovéto zproštění musí mít písemnou formu. Zároveň z tohoto písemného zproštění by měl být zřejmý rozsah, to znamená, na které údaje daného uživatele se toto zproštění vztahuje, například adresa či jméno nebo jiné údaje a mělo by být uvedeno, proč k zproštění dochází, resp. pro jaký účel.

Není-li schopen člověk, který je plně svéprávný a nemá ani opatrovníka bez omezení svéprávnosti takový projev vůle učinit, například z důvodu zhoršeného zdravotního stavu, nelze tímto způsobem postupovat. Pokud jde o uživatele sociálních služeb, který je nezletilý, takový projev vůle může učinit jeho zákonný zástupce. V případě, že jde o člověka omezeného ve svéprávnosti, bude záležet na rozsahu omezení svéprávnosti podle výroku soudu. S největší pravděpodobností bude omezení formulováno tak, že se nebude týkat projevu vůle ohledně zproštění mlčenlivosti. V takovém případě nelze nahradit souhlas uživatele souhlasem opatrovníka, ale souhlas může dát samotný člověk pod opatrovnictvím.

Pokud by došlo k porušení povinnosti mlčenlivosti, jde s ohledem na § 106 zákona o sociálních službách o přestupek a lze zaměstnanci poskytovatele sociálních služeb uložit pokutu až do výše 50 000 Kč.

Zároveň je nutné upozornit na to, že jde-li o tzv. osobní údaje, hrozí i trestněprávní odpovědnost. Co se považuje za osobní údaj, definuje § 4 písm. a) zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, tak, že jde o jakoukoliv informaci týkající se určeného nebo určitého subjektu údajů. Subjekt údajů se považuje za určený nebo určitelný, jestliže lze subjekt údajů přímo či nepřímo identifikovat zejména na základě čísla, kódu nebo jednoho či více prvků, specifických pro jeho fyzickou, fyziologickou, psychickou, ekonomickou, kulturní nebo sociální identitu. Podle § 180 odst. 2 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, trestného činu neoprávněného nakládání s osobními údaji se může dopustit i ten, kdo byť i z nedbalosti, poruší státem uloženou nebo uznanou povinnost mlčenlivosti tím, že neoprávněně zveřejní, sdělí nebo zpřístupní třetí osobě osobní údaje získané v souvislosti s výkonem svého povolání, zaměstnání nebo funkce, a způsobí tím vážnou újmu na právech nebo oprávněných zájmech osoby, jíž se osobní údaje týkají.

Ad 2) K prolomení povinnosti mlčenlivosti dochází v důsledku ustanovení zákona

Podle ustanovení § 100 odst. 3 zákona o sociálních službách, údaje týkající se osob, kterým jsou poskytovány sociální služby, sdělují jiným subjektům, jen stanoví-li tak zákon o sociálních službách nebo zvláštní zákon. Tímto zvláštním je zejména a) občanský soudní řád a b) trestní řád. Samostatně zákon o sociálních službách řeší prolomení mlčenlivosti ve vztahu k c) OSPOD, kdy už jde o povinnost poskytovatele, nikoliv o povinnost zaměstnanců.

a) Dotaz soudu na zaměstnance v občanskoprávním řízení

Co se týče občanského soudního řádu, zákon o sociálních službách odkazuje výslovně na § 128. Toto ustanovení upravuje povinnosti každé osoby na dotaz sdělit soudu skutečnosti, které mají význam pro řízení a rozhodnutí, odmítnout sdělení těchto skutečností pak může učinit jen ten, kdo by tak mohl učinit jako svědek, tedy kdyby způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobám blízkým. I při sdělování informací k žádosti soudu v tomto ohledu je, ale třeba respektovat mlčenlivost u těch skutečností, u nichž je zákonem stanovená nebo státem uznávaná povinnost mlčenlivosti. Uvedené ovšem neznamená, že by oslovený zaměstnanec mohl na výzvu soudu zcela nereagovat. Bude potřeba, aby v odpovědi soudu konkrétně vysvětlil, jaké důvody jej vedou k odepření informace a zvážit, které údaje lze soudu sdělit a v jaké podobě s ohledem na naplnění účelu soudního řízení.

b) Spolupráce s orgány činnými v trestním řízení

Ohledně povinnosti spolupráce s orgány činnými v trestním řízení²⁶, ta vyplývá z § 8 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád (dále jenom „trestní řád“), podle něhož jsou „státní orgány a právnické a fyzické osoby povinny bez zbytečného odkladu, a nestanoví-li zvláštní předpis jinak, i bez úplaty vyhovovat dožadáním orgánů činných v trestním řízení při plnění jejich úkolů.“ Toto obecné ustanovení je pak blíže konkretizováno povinností podat vysvětlení podle § 158 odst. 3 trestního řádu a povinností svědčit podle § 97 trestního řádu. Zaměstnanci poskytovatele sociálních služeb²⁷ jsou však vázáni povinností mlčenlivosti podle zákona o sociálních službách. Co to v praxi znamená?

Zákon o sociálních službách neobsahuje podmínky, za nichž lze informace, na které se vztahuje povinnost mlčenlivosti, sdělovat orgánům činným v trestním řízení. Odkazuje v této věci na trestní řád. Podle § 8 odst. 5 trestního řádu „**informace, na něž se vztahuje povinnost mlčenlivosti, lze pro trestní řízení vyžadovat po předchozím souhlasu soudce.**“ Soudce rozhodne usnesením, proti němuž nejsou přípustné žádné opravné prostředky. Pokud rozhodne tak, že povinnost mlčenlivosti má být v daném případě prolomena, zároveň vymezí, v jakém nezbytném rozsahu. Jestliže soudce souhlas nedá, zaměstnanec poskytovatele sociálních služeb nesmí údaje o uživatelích sdělovat ani po něm nesmí být orgány činnými v trestním řízení vyžadovány.

Dále je nutné si položit otázku, jestli vždy musí rozhodnout soudce. Nikoliv, existují situace, v nichž není potřeba ani souhlasu uživatele ani souhlas soudce, a přesto dochází k prolomení povinnosti mlčenlivosti. Tato situace může nastat ve třech případech:

- 1) *Když se zaměstnanec poskytovatele hodnověrným způsobem²⁸ dozví, že uživatel sociálních služeb spáchal některý z trestných činů vypočtených v § 368 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. **V takovém případě se totiž sám zaměstnanec vystavuje nebezpečí trestního stíhání pro trestný čin neoznámení trestného činu.** Tato oznamovací povinnost, která prolomuje povinnost mlčenlivosti, se však vztahuje pouze na nejzávažnější trestné činy, jakými jsou např. vražda, těžké ublížení na zdraví či v souvislosti s poskytováním sociálních služeb v úvahu připadající i týrání svěřené osoby.*
- 2) *Když se zaměstnanec poskytovatele hodnověrným způsobem dozví, že jiný připravuje nebo páchá některý z trestných činů vymezených v § 367 trestního zákoníku. **V tomto případě má zaměstnanec poskytovatele povinnost překazit tento trestný čin.** Překazit trestný čin lze použitím fyzického násilí, psychickým působením, vytvořením technické překážky znemožňující spáchání činu, varováním osoby, která má být trestným činem poškozena, či včasným oznámením státnímu zástupci nebo*

²⁶ Orgány činnými v trestním řízení jsou soud, státní zástupce a policejní orgán, pokud provádějí úkony trestního řízení.

²⁷ To platí i pro přizvané odborníky a osoby, které při poskytování sociálních služeb působí jako dobrovolníci. V dalším textu uvádím zaměstnanci poskytovatele sociálních služeb, míním tím však i tyto osoby.

²⁸ Při výkladu tohoto znaku je třeba vycházet z konkrétních okolností případu, např. z důvěryhodnosti zdroje, z něhož měla informace pocházet, z okolností a podmínek, za kterých měl zdroj tuto informaci poskytnout, z obsahu a formy informace atd. ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník II. § 140 až 42. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 3362.

policejnímu orgánu. I zde se povinnost překazit trestný čin vztahuje pouze k závažným trestným činům, nicméně jejich výčet je širší než u neoznámení trestného činu a zahrnuje např. i zabití, loupež, znásilnění, pohlavní zneužití, či trestný čin nedovolené výroby a jiného nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy.

- 3) *A do třetice se nelze povinnosti mlčenlivosti dovolávat při vyřizování dožádání orgánu činného v trestním řízení o trestném činu, kde **zaměstnanec poskytovatele je současně oznamovatelem trestného činu**. Jinými slovy, jakmile již zaměstnanec poskytovatele oznámil trestný čin, nemůže se následně dovolávat povinnosti mlčenlivosti.*

c) *Spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí*

Mlčenlivost a oznamovací povinnost ve vztahu mezi poskytovatelem sociální služby či jeho pracovníkem a orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) řeší paralelně dva zákony – vedle zákona o sociálních službách rovněž zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jenom „zákon o sociálně-právní ochraně dětí“). Zákon o sociálně-právní ochraně dětí poté od sebe odlišuje dvě situace, a to situaci, v níž je poskytovatel sociální služby povinen aktivně, bez toho aniž by čekal na vyzvání, OSPOD některé informace sám oznámit, a situaci, kdy je stanovené informace povinen sdělovat pouze na základě vyzvání, respektive žádosti OSPOD.

První z uvedených situací, tedy případy, kdy je poskytovatel sociálních služeb povinen aktivně sdělovat informace OSPOD, upravuje § 10 odst. 4 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Citované ustanovení stanoví, že určené subjekty, mezi nimi i poskytovatel sociálních služeb, jsou povinny oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti, které nasvědčují tomu, že jde o ohrožené děti, a to bez zbytečného odkladu poté, kdy se o takové skutečnosti dozví. Ohrožené děti neboli děti, na něž se zaměřuje sociálně-právní ochrana zejména, jsou vymezeny v § 6 zákona o sociálně-právní ochraně dětí, a z hlediska poskytovatelů pobytových sociálních služeb je důležité, že sem spadají i děti, které jsou „na základě žádostí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte opakovaně umístovány do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči o děti nebo jejich umístění v takových zařízeních trvá déle než 6 měsíců“, tedy i např. i děti umístěné v domovech pro osoby se zdravotním postižením na základě smlouvy o poskytování sociální služby. Pojem ohrožených dětí však není zákonem definovaný vyčerpávajícím způsobem, takže mimo zákonný výčet v § 6 zákona o sociálně-právní ochraně dětí (viz níže), sem budou spadat všechny děti, u nichž se poskytovatel sociální služby bude domnívat, že by zde byla žádoucí nebo nutná intervence, kterou však sám nedokáže poskytnout. Orgánem příslušným k vyhodnocení situace a potřeb dítěte a zajištění potřebné intervence je totiž právě OSPOD.

Ohroženými dětmi ve smyslu § 6 zákona o sociálně-právní ochraně dětí, jsou zejména děti:

- a) *jejichž rodiče*
 - 1) *zemřeli,*
 - 2) *neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, nebo*
 - 3) *nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti;*

- b) které byly svěřeny do výchovy jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěření dítěte do její výchovy;
- c) které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky, nebo jinak ohrožují občanské soužití;
- d) které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte;
- e) na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj, jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu;
- f) které jsou na základě žádostí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte opakovaně umísťovány do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči o děti nebo jejich umístění v takových zařízeních trvá déle než 6 měsíců;
- g) které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popřípadě násilím mezi dalšími fyzickými osobami;
- h) které jsou zadateli o udělení mezinárodní ochrany, azylanty nebo osobami požívajícími doplňkové ochrany, a které se na území České republiky nacházejí bez doprovodu rodičů nebo jiných osob odpovědných za jejich výchovu.

Je zřejmé, že zákonná definice ohrožených dětí, která má bezprostřední dopad též na rozsah oznamovací povinnosti podle § 10 odst. 4 zákona o sociálně-právní ochraně dětí, je poměrně široká. Samozřejmě ji však nelze vykládat tak, že poskytovatel sociální služby, případně jiné povinné subjekty, musí OSPOD hlásit všechny relevantní skutečnosti, které činí dítě ohroženým dítětem podle § 6 zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Při vymezení rozsahu oznamovací povinnosti podle § 10 odst. 4 zákona o sociálně-právní ochraně dětí, je třeba vyjít především z jejího účelu, jímž je **zajistit, že ohrožené dítě bude vedeno v evidenci OSPOD**. Pokud již tedy poskytovatel ví, že ohrožené dítě v evidenci OSPOD již je, oznamovací povinnost podle § 10 odst. 4 zákona o sociálně-právní ochraně dětí na ně nutně dopadat nebude²⁹. Ustanovení § 6 zákona o sociálně-právní ochraně dětí navíc samo koriguje pojem ohroženého dítěte podmínkou, že výše vyjmenované skutečnosti, které činí dítě ohroženým, **trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí**. Nepříznivě ovlivňovat vývoj dětí budou přitom právě ty skutečnosti, ve vztahu k nimž poskytovatel sám nebude moci zajistit odpovídající intervenci a zlepšení situace dítěte nutně vyžaduje zapojení někoho jiného. Příklad-li se příkladu tzv. dobrovolných pobytů dětí v domovech pro osoby se zdravotním postižením, nebude nikdy v silách poskytovatele sociální služby pracovat odpovídajícím s rodinou dítěte za účelem jeho návratu, síťovat rodinu na podpůrné komunitní služby a případně zajistit pro dítě náhradní rodinnou péči, ačkoli je obecně nesporné, že ústavní péče o děti je pro jejich vývoj nepříznivá a nevhodná. Tuto nezbytnou intervenci v nejlepší zájmu dítěte v daném případě může poskytnout pouze OSPOD.

²⁹ KRÍSTEK, A. In MACELA, M. et al. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 117 a násled.

Právní úprava oznamovací povinnosti podle § 10 odst. 4 zákona o sociálně-právní ochraně dětí hovoří o tom, že při plnění této povinnosti se nelze dovolávat povinnosti mlčenlivosti podle zvláštních právních předpisů, tedy včetně povinnosti mlčenlivosti podle zákona o sociálních službách.

V souvislosti s plněním oznamovací povinnosti má poskytovatel v souladu s § 10 odst. 4 zákona o sociálně-právní ochraně dětí právo příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností požádat, aby jej ve lhůtě 30 dnů ode dne, kdy oznámení obdržel, informoval, zda na základě skutečností uvedených v oznámení shledal či neshledal, že jde o ohrožené dítě.

Druhou situací, v níž podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí dochází k prolomení povinnosti mlčenlivosti, je povinnost poskytovatele sdělovat OSPOD informace, pokud jej však k tomu OSPOD sám vyzve. Jedná se o tzv. sdělovací povinnost upravenou v § 53 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. V souladu s citovaným ustanovením je poskytovatel povinen na výzvu OSPOD sdělit bezplatně údaje potřebné podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí pro poskytnutí sociálně-právní ochrany dětí. Citované ustanovení již počítá s možností dovolat se mlčenlivosti, jediná výjimka je stanovena pro případ, kdy má být sděleno podezření z týrání, zneužívání nebo ze zanedbávání péče o dítě (tj. o podezření na dítě se syndromem CAN). I v těchto případech se však počítá s výzvou OSPOD.

Účelem sdělovací povinnosti, na rozdíl od oznamovací povinnosti, již není upozornit OSPOD na existenci ohroženého dítěte, ale poskytnout mu informace potřebné pro výkon sociálně-právní ochrany dětí. Má tak mnohem širší záběr. Ustanovení § 53 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí velmi odpovídá § 100a odst. 2 zákona o sociálních službách, i když obě ustanovení si nekorespondují zcela. Ustanovení § 100a odst. 2 zákona o sociálních službách nehovoří o pouhé výzvě OSPOD, ale o písemné žádosti OSPOD. Navíc přesně vymezuje, na které poskytovatele sociálních služeb se sdělovací povinnost vztahuje a co má být jejím obsahem. Ustanovení § 100a odst. 2 zákona o sociálních službách je tak daleko přesnější, než § 53 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Jelikož přitom obě citovaná ustanovení upravují v podstatě stejné situace a jelikož § 100a zákona o sociálních službách byl přijat později, uplatní se v souladu s pravidly právní teorie § 100a zákona o sociálních službách.

Podmínkou sdělovací povinnosti je tak písemná žádost OSPOD. Ustanovení § 100a odst. 2 zákona o sociálních službách dále určuje **druh sociální služby**, na něž se tato oznamovací povinnost vztahuje. Konkrétně se jedná o:

- odborné sociální poradenství (§ 37 odst. 3 zákona o sociálních službách),
- domovy pro osoby se zdravotním postižením (§ 48 zákona o sociálních službách),
- raná péče (§ 54 zákona o sociálních službách),
- azylové domy (§ 57 zákona o sociálních službách),
- domy na půli cesty (§ 58 zákona o sociálních službách),
- krizová pomoc (§ 60 zákona o sociálních službách),
- intervenční centra (§ 60a zákona o sociálních službách),
- nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (§ 62 zákona o sociálních službách),

- sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (§ 65 zákona o sociálních službách),
- terénní programy (§ 69 zákona o sociálních službách),
- sociální služby poskytované ve zdravotnickém zařízení lůžkové péče (§ 52 zákona o sociálních službách),

v případě, že je poskytována rodinám s dětmi nebo přímo dětem. Oznamovací povinnost se na tyto služby při splnění dalších podmínek, tj. písemné žádosti OSPOD, však **nevztahuje** v případě, že tyto služby jsou poskytovány **anonymně**.

V případě, že shora uvedená sociální služba pro rodiny s dětmi nebo dětem poskytovaná anonymně není a OSPOD podá žádost o sdělení informací, je poskytovatel povinen sdělit tyto údaje:

- zda osobě uvedené v žádosti orgánu sociálně-právní ochrany dětí poskytuje nebo poskytoval sociální službu,
- druh a formu poskytované sociální služby a dobu poskytování a
- zhodnocení průběhu poskytování sociální služby.

Pro úplnost je ještě vhodné zmínit případ sdělovací povinnosti poskytovatele sociálních služeb upravený v § 100a odst. 1 zákona o sociálních službách. Jedná se o specifické situace, v nichž bylo rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu ze strany OSPOD uložena povinnost využít odbornou poradenskou pomoc podle § 12 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. V takovém případě je zcela logické, že OSPOD chce a potřebuje mít informace o průběhu poskytování této odborné poradenské pomoci. Rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu přitom nejsou nuceni využít konkrétní zařízení, je-li v rozhodnutí označeno, takže sdělovací povinnost bude v tomto případě náležet i poskytovateli odlišnému od stanoveného zařízení (je-li vůbec v rozhodnutí stanoveno). Rozhodná je skutečnost, že se jedná o rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu, kterým byla uložena povinnost využít odbornou poradenskou pomoc správním rozhodnutím OSPOD (je však nutné zdůraznit, že i v těchto případech je právním základem pro poskytování sociální služby smlouva a nikoli rozhodnutí OSPOD). I v těchto případech je třeba písemné žádosti OSPOD a poskytovatel je poté na jejím základě povinen vždy sdělit OSPOD tyto skutečnosti:

- zda s klienty uzavřel smlouvu o poskytování sociální služby,
- dobu platnosti smlouvy,
- datum ukončení poskytování sociální služby,
- výpovědní důvod, byla-li smlouva vypovězena,
- zhodnocení průběhu poskytování služby.

Zbývá si tedy položit otázku, zda i v případě, že není na místě splnění oznamovací povinnosti, např. z toho důvodu, že dítě již v evidenci OSPOD je a OSPOD jeho situaci aktuálně řeší (tj. nejedná se o tzv. mrtvý spis) a poskytovateli jsou tyto skutečnosti známy, je možné sdělovat OSPOD informace i bez písemné žádosti, navzdory požadavku podle § 100a zákona o sociálních službách a § 53 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí, nebo by takový postup znamenal nepřípustné porušení povinnosti mlčenlivosti? Při řešení těchto případů je třeba vyjít především z účelu povinnosti mlčenlivosti. Jejím cílem je především

zajistit ochranu důstojnosti, osobnosti a soukromí klienta sociálních služeb. I oznamovací povinnost sleduje zajištění ochrany dítěte, a to ochrany jeho příznivého vývoje, a to ve všech oblastech života.

V těchto situacích je tedy třeba vyhodnotit, který z obou uvedených zájmů dítěte by měl v konkrétním případě převážit, tj. zvažovat, která z obou možností – oznámit nebo mlčet – může být pro dítě prospěšnější. Dobrým vodítkem zde opět může být skutečnost, zda je poskytovatel sám schopen dítěti poskytnout intervenci, kterou dítě v souladu s vyhodnocením potřeb potřebuje. Pokud ano a pokud by intervence OSPOD mohla výrazně ztížit poskytování sociální služby poskytovatelem (např. z důvodu narušení důvěry s klientem), je pravděpodobně na místě upřednostnit povinnost mlčenlivosti. Pokud ne, je nezbytné oznámit uvedené skutečnosti OSPOD, který by měl na základě principů a metod sociální práce dítěti nezbytnou intervenci zprostředkovat a její poskytování koordinovat.

Poskytovatel se přitom nemusí bát jakémukoli postihu za porušení povinnosti mlčenlivosti, a to navzdory absenci výslovné právní úpravy, protože jedná v souladu s nejlepším zájmem dítěte podle čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, který má být **předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí a který je nadřazen na zákonnou úpravu**. Poskytovatel však musí náležitě vyhodnotit, proč se určitou skutečností rozhodl oznámit, nebo naopak o ní pomlčet – tj. musí vědět, k jakému cíli svým postupem směřuje a jeho názor musí mít **dostatečný odborný základ, tedy vycházet z principů a metod sociální práce**.

TÝRÁNÍ SVĚŘENÉ OSOBY A ŠPATNÉ ZACHÁZENÍ V SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH

I v sociálních službách se někdy bohužel setkáváme se špatným zacházením, které může mít různé podoby a různou intenzitu a rovněž tak reakce státu se může různit. Z hlediska toho nejzávažnějšího jednání je pro nás důležitá skutková podstata trestného činu týrání svěřené osoby podle § 198 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, která rovněž prolamuje povinnost mlčenlivosti podle zákona o sociálních službách. Ustanovení § 198 trestního zákoníku zní:

- 1) *Kdo týrá osobu, která je v jeho péči nebo výchově, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.*
- 2) *Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,*
 - a) *spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 zvláště surovým nebo trýznivým způsobem,*
 - b) *způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví,*
 - c) *spáchá-li takový čin nejméně na dvou osobách, nebo*
 - d) *páchá-li takový čin po delší dobu.*
- 3) *Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1*
 - a) *těžkou újmu na zdraví nejméně dvou osob, nebo*
 - b) *smrt.*

1. Kdo může být týranou osobou ve smyslu citovaného ustanovení?

Předmětem útoku může být každá osoba, která je z jakéhokoliv důvodu, např. stáří, nemoc, invalidita, duševní porucha atd., v péči nebo výchově pachatele. Zákon pro tyto osoby používá souhrnný pojem svěřená osoba. Ochrana se vztahuje nejen na nezletilé děti, ale i na osoby zletilé, které si samy nemohou opatřit pomoc a nacházejí se proto v péči jiné osoby.³⁰ Je přitom irelevantní, zda je osoba svěřena do péče jiného na základě rozhodnutí soudu – např. nařízení ústavní výchovy, na základě zákona – např. povinnost rodičů pečovat o děti, na základě smlouvy – např. smlouva o poskytování sociálních služeb či na základě jiných skutečností. Vztah péče může vzniknout i jen fakticky, na konkludentním základě, a to např. v případě, kdy soused opatruje nemohoucího souseda.³¹

2. Kdo může být pachatelem tohoto trestného činu?

Pachatelem trestného činu týrání svěřené osoby může být pouze ten, v jehož péči nebo výchově týraná osoba je. Pachatelem tak mohou být rodiče, učitelé, vychovatelé, sportovní trenéři, pracovníci v sociálních službách i jiné osoby, jejichž vztah k týranému je zcela nahodilý, avšak alespoň krátkodobě o něj pečují.³² Jednání pachatele musí být úmyslné.

³⁰ ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1910.

³¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. 12. 2012, sp. zn. 8 Tdo 1459/2012

³² JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 633.

3. Jaké jednání lze kvalifikovat jako týrání?

Týrání se tradičně vymezuje jako zlé nakládání se svěřenou osobou, které se vyznačuje hrubším stupněm necitelnosti a bezohlednosti a určitým trváním. Nevyžaduje se, aby u svěřené osoby vznikly následky na zdraví, ale musí jít o jednání, které týraná osoba pro jeho hrubost, bezohlednost nebo bolestivost pociťuje jako těžké příkoří.³³ Rovněž se nevyžaduje, aby šlo o jednání soustavné. Nicméně týráním nebude jednorázový nebo výjimečný excés. Trvalost jednání pachatele musí být vykládána v závislosti na intenzitě zlého nakládání. Mezi těmito dvěma znaky je vztah nepřímé úměry.³⁴ Jinými slovy, čím větší bude intenzita zlého nakládání, tím mírnější budou požadavky na dobu trvání tohoto protiprávního jednání. A naopak – při menší intenzitě zlého nakládání bude vyžadována delší doba trvání.

Rozhodujícím hlediskem při posuzování, zda již jde o týrání či nikoli, je tedy intenzita zlého nakládání. Přitom je nutno vnímat jednání pachatele jako celek. I když jednotlivé dílčí akty jednání pachatele, posuzované izolovaně, nemusí být příliš závažné, vyššího stupně hrubosti a bezcitnosti mohou dosahovat v kontextu daném konkrétními okolnostmi, za nichž k nim dochází, svou povahou, návazností, četností, opakováním, stupňováním intenzity, charakterem vzájemného vztahu pachatele a týrané osoby apod. V úvahu je nutno brát též (ne) schopnost osoby, která je v péči pachatele, na jeho jednání účinně reagovat.³⁵

Týrání může být jak fyzického, tak psychického rázu, pokud ovšem skutečně oběť intenzivně zasahuje. Fyzické týrání spočívá ve způsobování bolesti, ubližování, zraňování a v určitých případech i v opomenutí povinné péče, k níž byl pachatel povinen, jestliže svěřená osoba nebyla schopna sama se o sebe postarat – např. zanedbávání osobní hygieny, neposkytování přiměřené stravy, neposkytnutí potřebných rehabilitačních, kompenzačních či jiných pomůcek, neprovádění ošetrovatelských činností atd.³⁶ Psychické týrání lze charakterizovat jako použití slov, jednání nebo jiných prostředků, které způsobují strach, ponížení, emocionální stres nebo trýzeň. Může záležet např. v urážení, poukazování na nedostatky a handicapy týrané osoby, zastrašování – např. vystěhováním z pobytového zařízení, ale i v ničení předmětů, které mají pro osobu emoční význam, bránění ve sledování oblíbených pořadů atd.³⁷

Dalšími konkrétními příklady zlého nakládání, které dosahuje intenzity týrání, jsou např. bití otevřenou rukou i pěstí, bití pomocí různých předmětů, kopání, pálení cigaretou či jinými žhavými předměty, bolestivé tahání za vlasy, po dlouhou dobu trvající přivazování k radiátorům či jiným pevným předmětům, ponechávání týrané osoby v chladném prostředí bez nutného oblečení, časté buzení týrané osoby v noci atd.³⁸

³³ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 3. 6. 1983, sp. zn. 5 Tz 14/83 (R 20/1984- I. rozh. tr.)

³⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. 12. 2012, sp. zn. 8 Tdo 1459/2012

³⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. 12. 2012, sp. zn. 8 Tdo 1459/2012

³⁶ Trestní kolegium Nejvyššího soudu ČSSR č. j. Tlpjf 169/82 z 18. 11. 1983 (R 11/1984 rozh. tr.). Též MALÍKOVÁ, Eva. Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních. 1. vydání. Praha 2011, s. 277-278.

³⁷ BUŽGOVÁ, Radka, IVANOVÁ, Kateřina. Prevence týrání, zneužívání a zanedbávání seniorů v rezidenčních zařízeních. Dostupné na <http://casopis-zsfju.zsf.jcu.cz/prevence-urazu-otrazu-a-nasili/administrace/clankyfile/20120501143756762307.pdf>

³⁸ ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník II. § 140 až 142. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1935.

4. Jak postupovat při získání vědomosti o páchání (spáchání) tohoto trestného činu?

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v § 100 zakotvuje povinnost mlčenlivosti, jíž jsou vázáni zaměstnanci obcí, krajů, státu a poskytovatele podílející se na činnosti poskytovatele, odborníci призvaní k inspekci poskytování sociálních služeb a dobrovolníci působící při poskytování sociálních služeb. Zároveň však počítá s výjimkou, pokud tak stanoví zvláštní zákon. Tímto zvláštním zákonem je mj. zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, který v § 368 – 369 upravuje trestný čin neoznámení nebo nepřeřazení trestného činu. Trestné činy neoznámení nebo nepřeřazení trestného činu lze spáchat pouze ve vztahu ke skutkovým podstatám, které jsou v citovaných ustanoveních výslovně uvedeny, přičemž trestný čin týrání svěřené osoby je jednou z nich. Citovanou právní úpravu poté doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, který v § 8 odst. 4 písm. a) jasně stanoví, že se nelze dovolávat povinnosti mlčenlivosti v případě, že by se osoba, která tuto povinnost má, jinak vystavila nebezpečí trestního stíhání pro neoznámení nebo nepřeřazení trestného činu.

Pokud se tedy pracovník v sociálních službách či kterákoli jiná osoba³⁹ hodnověrným způsobem⁴⁰ dozví o spáchání tohoto trestného činu, má povinnost tuto skutečnost bez odkladu oznámit státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu, jinak se sám vystavuje nebezpečí trestního stíhání pro neoznámení trestného činu. Rovněž má povinnost tento trestný čin přezkazít, pokud se hodnověrným způsobem dozví, že jiný připravuje či páchá tento trestný čin. Přezkazít trestný čin lze mimo jiné také včasým oznámením státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu.

Vzhledem k povinnosti přezkazít páchání tohoto trestného činu není možné čekat, až bude týrání trvat tak dlouho, že bude nepochybné, že již došlo k naplnění skutkové podstaty.

Trestní oznámení může podat kdokoli, nikoli tedy pouze poškozený a lze ho podat ústně či písemně na kterékoli oddělení policie nebo na státní zastupitelství. Tyto orgány mají povinnost oznámení přijmout a bez průtahů věc vyšetřit. V případě písemného trestního oznámení lze doporučit odeslat oznámení doporučeně nebo si nechat potvrdit doručení na kopii oznámení u pracovníka podatelny policie nebo státního zastupitelství.

Pokud chce být oznamovatel informován o tom, co v té věci bylo učiněno, musí o to výslovně při podávání trestního oznámení požádat, např. uvést větu „žádám, abych byl/a vyrozuměn/a o tom, s jakým výsledkem bylo moje trestní oznámení prošetřeno“. Policie jej musí do 30 dnů vyrozumět. Forma a obsah trestního oznámení nejsou nijak právními předpisy stanoveny.

³⁹ S výjimkou advokáta a jeho zaměstnance, kteří tuto vědomost získali v souvislosti s výkonem advokacie, a duchovního registrované církve, který se jí dozvěděl v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství.

⁴⁰ Při výkladu tohoto znaku je třeba vycházet z konkrétních okolností případu, např. z důvěryhodnosti zdroje, z něhož měla informace pocházet, z okolností a podmínek, za kterých měl zdroj tuto informaci poskytnout, z obsahu a formy informace atd. ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník II. § 140 až 42. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 3362. Dozvědět se hodnověrným způsobem tedy znamená, že informaci můžu věřit a také jí věřím.

RODIČOVSKÁ ODPOVĚDNOST RODIČŮ S OMEZENOU SVĚPRÁVNOSTÍ PODLE NOVÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU

Nový občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb. (dále jen „občanský zákoník“), přinesl významnou změnu i v úpravě rodičovské odpovědnosti rodičů, jejichž svěprávnost byla omezena. Podle dříve účinného zákona o rodině (zákon č. 94/1963 Sb.) pozbývaly osoby, které byly zbaveny způsobilosti k právním úkonům, nebo jejichž způsobilost k právním úkonům omezena, svou rodičovskou odpovědnost bezvýjimečně ze zákona. Nový občanský zákoník toto pravidlo zrušil, pouze v § 863 odst. 2 stanoví, že rozhodne-li soud o omezení svěprávnosti rodiče, rozhodne zároveň o jeho rodičovské odpovědnosti.

V praxi neexistuje shoda na tom, jak tuto zákonnou normu vykládat. Nejčastěji se lze setkat s výkladem, že pokud soud přistoupí k omezení svěprávnosti člověka, který je zároveň rodičem, rozhodne samostatným výrokem též o rodičovské odpovědnosti tohoto člověka. Pokud jeho rodičovskou odpovědnost omezí, bude v souladu s § 868 odst. 2 občanského zákoníku výkon rodičovské odpovědnosti pozastaven, přičemž soud z tohoto pozastavení může člověku udělit výjimku na právo péče o dítě a osobního styku s dítětem. Rodič by měl v takovém případě tedy pozastavenou rodičovskou odpovědnost, ale zároveň by mohl alespoň osobně pečovat o dítě a stýkat se s ním.

Druhý výklad normy upravené v § 863 odst. 2 občanského zákoníku vychází více z mezinárodních úmluv o lidských právech a základních svobodách, zejména z čl. 23 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením. Tento výklad chápe § 863 odst. 2 občanského zákoníku pouze jako deklaratorní ustanovení, které pouze explicitně upřesňuje, že pokud soud v řízení o omezení svěprávnosti rozhodne např. o tom, že člověk není schopen činit právní jednání přesahující určitou částku, nemůže ve vztahu k těmto právním jednáním působit ani jako zákonný zástupce svého dítěte, případně v tomto rozsahu spravovat jmění dítěte. Přitom i zákonné zastoupení dítěte či správa jmění dítěte jsou součástí rodičovské odpovědnosti. V souladu s tímto výkladem tedy opatrovnícký soud v rámci řízení o svěprávnosti člověka nepřijme žádný zvláštní výrok o rodičovské odpovědnosti, ale pokud člověka omezí na určitá právní jednání, automaticky to znamená, že ve vztahu k těmto právním jednáním není člověk schopen jednat jako zástupce svého dítěte.

Tento druhý výklad daleko více odpovídá samotnému významu právního institutu svěprávnosti, když mnoho složek rodičovské odpovědnosti, jak je vymezena v § 858 občanského zákoníku, nijak nesouvisí s oblastí právních jednání, a tudíž významně překračuje hranice svěprávnosti. Je tedy nelogické, aby v rámci řízení, jehož předmětem je přezkum či omezení svěprávnosti osoby bylo rovněž rozhodováno o tom, jestli je člověk schopen pečovat o své dítě, stýkat se s ním či je řádně vychovávat. Tyto otázky jsou předmětem sociálně-právní ochrany dětí a před soudem mohou být řešeny v rámci řízení péče soudou o nezletilé podle § 466 a násl. zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. Není bez významu, že na rozdíl od řízení o svěprávnosti člověku bude v řízení ve věcech péče soudou o nezletilé účastníkem řízení též samotné dítě, případně zastoupeno kolizním opatrovníkem, přičemž jedině tato účast vytváří předpoklady pro náležité zohlednění názoru dítěte i jeho nejlepšího zájmu.

V rámci řízení péče soudu o nezletilé potom bude možno případně rodičovskou odpovědností rodiče s omezenou svéprávností dále omezit či pozastavit, a to nad rámec omezení vyplývajícího automaticky z vlastního omezení svéprávnosti rodiče, avšak pouze při splnění stejných zákonných podmínek, jaké se uplatňují na všechny ostatní a které jsou upraveny v § 86g (pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti) a v § 87o (omezení výkonu rodičovské odpovědnosti) nového občanského zákoníku.

Představme si situaci uživatelky, která byla podle staré právní úpravy omezena ve způsobilosti k právním úkonům a je těhotná a poskytovatel sociálních služeb řeší otázku její rodičovské odpovědnosti:

- *Pokud je pravděpodobné, že klientka do budoucna bude potřebovat pomoc s péčí a výchovou svého dítěte, bylo by dobré požádat co nejdříve o spolupráci orgán sociálně-právní ochrany dětí. Jeho úkolem by mělo být pomoci klientce vytipovat a zajistit takové služby, které jí pomohou péči o své dítě zvládat a situaci monitorovat. Vhodným nástrojem by k tomu mohla být i případová konference podle § 10 odst. 3 písm. e) zákona č. 39/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, na které byste se mohli společně s klientkou setkat právě s OSPODEM a případně i zástupci organizací a zařízení, které by případně mohly klientce nabídnout vhodnou formu podpory a pomoci. Může se jednat o zařízení sociálních služeb, případně i s pověřením podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Povinnost zorganizovat případovou konferenci má OSPOD, avšak v některých obcích stále s tímto nástrojem neumí pracovat. Většinou však v takových případech lze využít pomoc jiné organizace.*
- *Klientka byla ještě za účinnosti starého občanského zákoníku omezena ve způsobilosti k právním úkonům, a tedy v souladu se zákonem o rodině automaticky neměla rodičovskou odpovědnost. Přechodná ustanovení nového občanského zákoníku, konkrétně § 303z odst. 2 stanoví, že kdo byl podle dosavadních právních předpisů omezen ve způsobilosti k právním úkonům, považuje se ode dne nabytí účinnosti nového občanského zákoníku za osobu omezenou svéprávností podle nového občanského zákoníku, avšak je i na přístě způsobilý právně jednat v rozsahu stanoveném dosavadními právními předpisy, nerozhodne-li soud podle tohoto zákona jinak.*
- *Citované ustanovení sice hovoří o tom, že podle dosavadních právních předpisů se posuzuje způsobilost právně jednat a rodičovská odpovědnost nesouvisí ve všech svých součástech s právním jednáním, zejména pokud jde o péči o dítě a styk s dítětem, avšak nelze vyloučit, že příslušný soud i OSPOD budou vykládat toto ustanovení velmi přísně (a v konečném důsledku i v rozporu s čl. 23 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením) a budou vycházet ze zákona o rodině a tedy ze závěru, že klientka rodičovskou odpovědnost mít nebude. Z hlediska právní jistoty by proto bylo vhodné, aby klientka měla co nejdříve k dispozici nové vymezení svéprávnosti, v němž se však výslovně neobjeví omezení rodičovské odpovědnosti, zejména v oblasti péče o dítě. **Jelikož okresní soud nemusí nový rozsudek vydat do porodu, je na místě zvážit, zda nepodat návrh na vydání předběžného opatření,***

kteřé by zajistilo, že dítě nebude po porodu od klientky odděleno aže zůstane vjejí péči.

- *Pokud klientka zůstane i podle nového rozsudku omezená ve svéprávnosti, což je s ohledem na poskytnuté informace pravděpodobné, avšak svéprávnost otce omezena nebude, nebude nutno dítěti jmenovat opatrovníka/poručníka, protože jeho zákonným zástupcem a správcem jmění v rozsahu, v němž má klientka svéprávnost omezenou, bude právě jeho otec. Je otázka, jestli by nemohl být dítěti jmenován současně opatrovník pro správu jmění podle § 941 občanského zákoníku, i když toto ustanovení je primárně koncipováno na situace, kdy dítě není zastoupeno svými rodiči, ale poručníkem. Přesto, pokud by to zájem dítěte na řádné správě svého jmění vyžadoval, domníváme se, že by toto ustanovení mohlo být aplikováno analogicky.*
- **Na otázku, zda soud bude rozhodovat o osudu dítěte a jeho výchově lze odpovědět, že ano, že je to možné.** *Tyto otázky jsou předmětem řízení péče soudu o nezletilé, které soud může zahájit i sám, pokud zjistí skutečnosti, které by nasvědčovaly tomu, že v zájmu zajištění řádného vývoje dítěte je potřeba přijmout nějaké opatření. Pokud by se však podařila navázat dobrá spolupráce s OSPOD je pravděpodobné, že by soud zatím v soudním řízení o výchově dítěte nerozhodoval, že by se spolehl právě na postup OSPOD. Takže toto řízení nutně nemusí proběhnout. Je však možné, že pokud Okresní soud v Benešově vykládá § 863 odst. 2 občanského zákoníku tak, že v rámci řízení o svéprávnosti má samostatným výrokem rozhodnout též o rodičovské odpovědnosti, bude otázka výchovy a péče o dítě předmětem právě tohoto řízení. Jedná se sice o protiústavní postup, avšak nelze vyloučit, že se v praxi objeví.*

VZTAH POSKYTOVATELE SOCIÁLNÍCH SLUŽEB A OSPOD

U dětí, které byly umístěny do domova pro osoby se zdravotním postižením (dále jenom „DOZP“) na základě smlouvy, uzavřené jejich rodiči, případně jinými zákonnými zástupci, může dojít i k situaci, že rodič přestane plnit své povinnosti k dítěti, vyplývající z jeho rodičovské odpovědnosti a vyživovací povinnosti. Svě dítě v zařízení nenavštěvuje, neplní vyživovací povinnost a nehradí úhrady za péči, pobyt a stravu v domově.

Vztahuje se činnost OSPOD i na děti umístěné v DOZP na základě smlouvy?

V podobných případech vyvstává v praxi otázka, zda se na dítě umístěné v DOZP na základě smlouvy o poskytování sociálních služeb vztahuje pravomoc orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) a zda má tedy OSPOD v této souvislosti povinnost snažit se nepříznivou situaci dítěte a nezájem rodiče o ně řešit. Odpověď je ano.

I děti, které se v DOZP nacházejí nikoli na základě soudního rozhodnutí, ale na základě smlouvy, spadají do okruhu dětí, na něž se sociálně-právní ochrana zaměřuje především (viz § 6 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen „ZoSPOD“)). Tyto děti totiž budou spadat do skupiny dětí, jejichž rodiče neplní své povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti (viz § 6 písm. a) bod 2. ZoSPOD), jakož i do skupiny dětí, které jsou na základě žádosti rodičů umístěny do zařízení zajišťujícího nepřetržitou péči o dítě, a to po dobu přesahující 6 měsíců (viz § 6 písm. f) ZoSPOD).

Úkolem poskytovatele sociální služby je tak OSPOD na dítě umístěné v DOZP na základě smlouvy upozornit, případně poukázat i na nezájem rodiče o dítě. OSPOD nemůže poskytovateli argumentovat tím, že na děti, které jsou v DOZP umístěny na základě smlouvy, se jejich působnost nevztahuje. Takové tvrzení nemá žádnou oporu v zákoně. Pokud by OSPOD trval na svém postoji, lze si na něj stěžovat. Jelikož je OSPOD správní orgán, lze v tomto směru uplatnit především stížnost podle § 175 zákona č. 500/2004 Sb., správního řádu. Stížnost se podává u OSPOD, proti němuž směřuje, a bude o ní rozhodovat vedoucí odboru, nebo tajemník úřadu. Stížnost musí být vyřízena do 60 dnů ode dne, kdy byla příslušnému OSPOD doručena. V případě, že stěžovatel má za to, že by poskytovatel měl za to, že jeho stížnost nebyla řádně vyřízena, může se obrátit na příslušný krajský úřad s návrhem na přešetření způsobu vyřízení stížnosti. Stížnost na postup OSPOD lze podat i k veřejnému ochránci práv.

Jaké jsou povinnosti OSPOD ve vztahu k dětem v DOZP?

V souladu s § 10 odst. 3 písm. d) ZoSPOD má tak OSPOD, konkrétně obecní úřad obce s rozšířenou působností, i ve vztahu k těmto dětem povinnost zpracovat na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny individuální plán ochrany dítěte („IPOD“), který vymezuje příčiny ohrožení dítěte, stanoví opatření k zajištění ochrany dítěte, k poskytnutí pomoci rodině

ohroženého dítěte a k posílení funkcí rodiny a stanoví časový plán pro provádění těchto opatření. Současně má OSPOD povinnost poskytovat nebo zprostředkovat rodičům poradensství při péči o dítě se zdravotním postižením (viz § 11 odst. 1 písm. b) ZoSPOD).

Z hlediska těchto povinností OSPOD přitom není vůbec rozhodné, zda se dítě se zdravotním postižením nachází v osobní péči rodičů, nebo v domově pro osoby se zdravotním postižením, a to bez ohledu na povahu právního titulu tohoto pobytu. Pokud se dítě se zdravotním postižením nachází v péči jiných osob, případně zařízení, než rodiče, měly by všechny výše citované povinnosti OSPOD směřovat k uspořádání rodinných poměrů, které by umožnily návrat dítěte do rodiny, a pokud návrat není možný, které by alespoň obnovovaly, posilovaly a upevňovaly vazby mezi rodiči a dítětem v DOZP (viz analogicky § 12 odst. 2 ZoSPOD).

OSPOD je dále podle ustanovení § 29 ZoSPOD povinen sledovat dodržování práv dítěte v DOZP, sledovat rozvoj duševních a tělesných schopností dítěte, zda trvání důvody pro pobyt dítěte v zařízení, zjišťuje, jak se vyvíjejí vztahy mezi dětmi a jejich rodiči. Jestliže je dítě v zařízení umístěno na základě rozhodnutí soudu, pak platí, že je OSPOD povinen dítě i jeho rodiče navštěvovat jednou za 3 měsíce. Jestliže je dítě v zařízení umístěno na základě smlouvy o poskytování sociální služby, pak lhůta k návštěvám stanovena není.

Co se týče vyživovací povinnosti, zákon stanoví, že OSPOD je povinen poskytovat pomoc při uplatňování nároku dítěte na výživné a při vymáhání plnění vyživovací povinnosti k dítěti (viz § 11 odst. 1 písm. e) ZoSPOD). Činnost OSPOD by přitom měla směřovat pokud možno k dobrovolnému plnění vyživovací povinnosti.

Hraje v souvislosti s těmito povinnostmi OSPODu nějakou roli to, že rodič o dítě v DOZP neprojevuje žádný zájem?

OSPOD se přitom těchto svých povinností nemůže zbavit s poukazem na tvrzení rodiče, že již nechce být s dítětem, které je umístěno v DOZP na základě smlouvy, nijak spojován. Takové odtržení rodiče od dítěte jistě není v nejlepším zájmu dítěte a je povinností OSPOD využít veškeré nástroje, které mu za tímto účelem ZoSPOD svěřuje, aby takto narušený vztah obnovil a chránil jak imateriální, tak materiální zájmy dítěte. Činnost OSPOD samozřejmě nemusí vést nutně k příznivému výsledku, OSPOD však musí využít veškeré zákonné možnosti, které má, a tyto evidovat ve spisové dokumentaci dítěte.

Primárně by měly být ze strany OSPOD samozřejmě využity metody a nástroje sociální práce s rodičem. Pokud by rodič nebyl ochotný spolupracovat, lze uvažovat i nad vydáním správního rozhodnutí, jímž by byla rodiči dítěte uložena povinnost využít odbornou poradenskou pomoc podle § 12 odst. 1 ZoSPOD, především zařízení odborného poradensství při péči o děti podle § 40 ZoSPOD, nebo rodinné poradny podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Jako krajní prostředek lze potom uložit i výchovné opatření podle § 13 ZoSPOD, a to buď ve formě napomenutí rodiče podle § 13 odst. 1 písm. a) ZoSPOD, nebo opět ve formě povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc, uložené rodičům dítěte podle § 13 odst. 1 písm. d) ZoSPOD.

Cílem vydaných správních rozhodnutí není rodiče v každém jednotlivém případě sankcionovat pro přestupek podle § 59a odst. 1 písm. a) ZoSPOD, spočívající v neplnění uložené povinnosti, a uložit pokutu za tento přestupek. Je však nutné zdůraznit, že existují skupiny rodičů, kteří dobrovolně své povinnosti k dítěti neplní, avšak hrozba sankce na ně naopak působí motivačně a na základě vydaného správního rozhodnutí proto mohou svůj postoj změnit. Samozřejmě ani správní rozhodnutí nemusí nutně vést k naplnění sledovaného účelu, avšak tento závěr nelze učinit dříve, než OSPOD k jeho uplatnění přistoupí. Je třeba zdůraznit, že k dovození odpovědnosti za přestupek podle § 59a odst. 1 písm. a) ZoSPOD a uložení pokuty by OSPOD neměl jako jiné orgány veřejné správy přistupovat automaticky, avšak vždy bude povinen zohlednit, nakolik případná pokuta zhorší již tak tíživou finanční a sociální situaci rodiny dítěte.

Jaké budou další kroky, když činnost OSPOD nepovede k nápravě?

Teprve, až když se veškeré postupy a nástroje podle ZoSPOD ukáží jako neúčinné, lze využít přísnější nástroje podle nového občanského zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb.). V souladu s § 943 nového občanského zákoníku lze dítěti v případě, že jeho zákonný zástupce dostatečným způsobem nehájí zájmy dítěte, ustanovit opatrovníka. Ten pak má právo podat návrh na zahájení řízení, tedy i návrh na přiznání výživného, a to v souladu s § 922 odst. 1 nového občanského zákoníku případně i zpětně za dobu tří let ode dne podání tohoto návrhu. Soud může vymezit práva a povinnosti opatrovníka i v tom smyslu, že bude rovněž oprávněn následně podat návrh na výkon rozhodnutí (exekuční řízení). OSPOD přitom může podat podnět k zahájení řízení péče soudu o nezletilé, v němž bude dítěti opatrovník ustanoven.

Lze z důvodu neplnění vyživovací povinnosti k dítěti přistoupit k omezení/zbavení rodičovské odpovědnosti?

K řešení nezájmu rodiče o dítě omezením nebo zbavením rodičovské odpovědnosti by mělo být přistoupeno až v krajním případě a nelze-li ochrany dítěte dosáhnout jiným způsobem. V této souvislosti je nutné zdůraznit, že zbavení rodičovské odpovědnosti nemá vliv na trvání vyživovací povinnosti. Proto je zjevně neúčelné, aby byl rodič své rodičovské odpovědnosti právě z tohoto důvodu zbaven či mu byla omezena. Ochrana dítěte nebude v takovém případě nijak posílena.

Jaký OSPOD je kvýše uvedeným povinnostem příslušný?

Příslušným OSPODem k plnění všech citovaných povinností je v souladu s § 61 odst. 1 ZoSPOD obecní úřad obce s rozšířenou působností podle místa trvalého pobytu dítěte. Ten potom může oslovit OSPOD, v jehož obvodu se rodiče dítěte nachází, s žádostí o provedení návštěvy rodičů, případně o součinnost při zprostředkování pomoci poradenského zařízení pro rodiče (viz § 62 odst. 3 a 4 ZoSPOD).

Co může poskytovatel sociální služby v případě, že rodič dítěte neplatí úhrady za poskytnuté sociální služby, učinit ještě nad rámec upozornění OSPOD?

Nezájem rodiče o dítě a neplnění vyživovací povinnosti z jeho strany, vytváří pro poskytovatele sociálních služeb jistě mnohé překážky a komplikace, zejména v oblasti úhrad za služby. Rodič neplatí úhrady za poskytované sociální služby a jménem dítěte nepodává žádosti o sociální dávky. Právní řád však na tyto situace v některých případech pamatuje a pro překlenutí nezájmu a nečinnosti rodiče dítěte jako jeho zákonného zástupce zakotvuje zvláštní pravidla. Tato zvláštní pravidla existují především v oblasti řízení o příspěvku na péči a řízení o přídavku na dítě.

Jaká je zvláštní úprava týkající se příspěvku na péči a řízení o jeho přiznání?

Zvláštní právní úprava ve vztahu k příspěvku na péči je obsažena v § 23 odst. 3 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Citované ustanovení stanoví, že využívá-li nezletilá osoba pobytové služby domova pro osoby se zdravotním postižením, domova se zvláštním režimem, nebo sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče, vyzve krajská pobočka Úřadu práce rodiče dítěte, aby požádal o příspěvek nejpozději do 2 měsíců ode dne doručení výzvy. Pokud tak rodič v této lhůtě neučiní nebo pokud jeho pobyt není znám, zahájí krajská pobočka Úřadu práce řízení o příspěvku na péči z moci úřední a nezletilou osobu v tomto řízení zastupuje zařízení sociálních služeb.

Jaká je zvláštní úprava týkající se přídavku na dítě?

Podobná právní úprava existuje i ve vztahu k přídavku na dítě. V souladu s § 19 odst. 3 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, se v případě, že nezletilé dítě je v plném přímém zaopatření ústavu pro děti a mládež, vyplácí se přídavek na dítěte tomuto ústavu. Bylo by nelogické, aby pod pojem „ústav pro děti a mládež“ nespadal i DOZP, mezi jehož cílovou skupinu patří i děti, byť třeba vedle dospělých. Plným přímým zaopatřením totiž zákon o státní sociální podpoře rozumí poskytování stravování, ubytování a ošacení (viz § 7 odst. 4 zákona č. 117/1995 Sb.), což DOZP v případě, že rodič řádně neplní své závazky vyplývající pro něj ze smlouvy o poskytování sociálních služeb, dítěti fakticky sám poskytuje. Je nutné také zdůraznit, že je-li dítě v plném přímém zaopatření ústavu, posuzují se za účelem přiznání přídavku na dítě pouze jeho příjmy a majetkové poměry, a proto drtivá většina dětí v DOZP bude k tomuto příspěvku oprávněna.

V řízení o přiznání přídavku na dítě poté dítě zastupuje zařízení, pokud tedy rodič nesplnil svou povinnost a ve lhůtě 2 měsíců ode dne, kdy k tomu byl vyzván příslušnou krajskou pobočkou úřadu práce, žádost o příspěvek nepodal jménem dítěte sám, anebo jeho pobyt není znám. Zákon o státní sociální podpoře však na rozdíl od zákona o sociálních službách, upravujících příspěvek na péči, nestanoví, že úřad práce v takovém případě zahájí řízení sám z moci úřední. Bude tedy lepší, aby DOZP v takovém případě podal jménem dítěte žádost sám (§ 67 odst. 4 zákona o státní sociální podpoře).

Závěr

- I na děti v DOZP se vztahují povinnosti OSPOD, a to včetně povinnosti vypracovat individuální plán ochrany dítěte a poskytovat pomoc při uplatnění nároku dítěte na výživné (uděti umístěných vDOZP půjde především o úhradu stravy, ubytování a poskytování přiměřených finančních prostředků na kapesné dítěte).
- Pokud činnost OSPOD (jednání s rodičem, uložení výchovného opatření apod.) nevedla k nápravě, měl by podat podnět na ustanovení opatrovníka dítěti, a to za účelem podání návrhu na přiznání výživného, a to i za 3 roky zpětně ode dne podání návrhu, jakož i na podání návrhu na výkon soudního rozhodnutí vtéto věci. Je nutné zdůraznit, že podnět vtéto věci může podat každý, tedy i samotné zařízení sociálních služeb.
- Neplnění vyživovací povinnosti by však samo osobě nemělo vést komezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti, a to ztoho důvodu, že rodičovská odpovědnost svyživovací povinností právně nesouvisí a vyživovací povinnost rodiče kdítěti trvá ivpřípadě, že rodič dítěte byl zbaven rodičovské odpovědnosti.
- Zvláštní úprava se vztahuje na podání žádosti o přiznání příspěvku na péči. I kdyby rodič žádost nepodal, zahájí řízení o příspěvku úřad práce sám a dítě bude v tomto řízení zastupovat zařízení sociálních služeb. Za tímto účelem tedy není nutné jmenovat dítěti opatrovníka. Podobná právní úprava se uplatní i ve vztahu přídavku na dítě, v tomto případě však bude vhodné, aby s ohledem na ne zcela jasnou právní úpravu, DOZP aktivně podal návrh na přiznání tohoto příspěvku jménem dítěte.

K PRÁVU ZÁKONNÉHO ZÁSTUPCE ROZHODOVAT O NÁVŠTĚVÁCH DÍTĚTE V DOZP JINÝMI PŘÍBUZNÝMI A JINÝMI OSOBAMI

Ustanovení § 927 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku (dále jen „OZ“) upravuje právo na styk s dítěte pro:

- osoby dítěti příbuzné, ať již blízcí či vzdáleně, a
- osoby dítěti společensky blízké, pokud k nim má dítě citový vztah, který není jen přechodný, a pokud je zřejmé, že by nedostatek styku s těmito osobami pro dítě znamenal újmu.

Výkonu tohoto práva nemůže žádným způsobem určovat rodič a jeho rodičovská odpovědnost. Ta je totiž pouze souhrnem práv a povinností rodiče ve vztahu k dítěti, nikoli k dalším příbuzným dítěte.

Právo na styk se svými příbuznými a osobami společensky blízkými má v souladu s § 927 OZ i samotné dítě, přičemž jedinou omezující podmínkou, kterou zákon v této souvislosti stanoví, je, že daná osoba (příbuzný, nebo osoba dítěti společensky blízká) se stykem s dítětem souhlasí.

Otázku, zda lze styk dítěte s příbuznými a osobami dítěti společensky blízkými omezit, či případně zakázat, a jakým způsobem lze řešit analogicky podle § 891 odst. 2 OZ. Toto ustanovení se sice vztahuje na styk dítěte s rodičem, který nemá dítě v péči, ale stejně relevantní bude právě i ve vztahu k jiným příbuzným a osobám dítěti společensky blízkým. Podle citovaného ustanovení bude možné styk dítěte např. s jeho prarodiči omezit nebo zakázat pouze na základě rozhodnutí soudu a pouze, je-li to nutné v zájmu dítěte.

Rodič tedy při sjednávání sociální služby pro dítě a v průběhu jejího poskytování nemůže po poskytovateli požadovat, aby v případě, že jiní příbuzní dítěte či osoby dítěti společensky blízké projeví zájem dítě v zařízení navštívit a udržovat s ním pravidelný kontakt, poskytovatel návštěvu nebo jiný kontakt neumožnil.

Poskytovatel může takový kontakt zakázat nebo přerušit pouze v případě nevhodného chování těchto osob, které by nepříznivě působilo na výchovu dítěte, a to analogicky podle zákona č. 109/2002 Sb. v § 23 odst. 1 písm. e).⁴¹ Poznatek týkající se nevhodného chování by však měl vycházet z přímé zkušenosti poskytovatele a neměl by být odvozován pouze z toho, co poskytovateli sdělil rodič dítěte, a měl by být náležitě popsán v dokumentaci uživatele. V případě, že by poskytovatel bez dalšího akceptoval přání rodiče a zamezoval kontaktu dítěte s příbuznými nebo osobami dítěti společensky blízkými, by poté sám jednal protiprávně, protože takový požadavek rodiče nemá zákonný podklad, a případně by mohl odpovídat i za škodu nebo nemajetkovou újmu, v důsledku toho vzniklou.

⁴¹ Tato se vztahují na děti s nařízenou ústavní výchovou umístěných ve školských zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a musí nutně dopadat i na děti s nařízenou ústavní výchovou, které jsou umístěny v domově pro osoby se zdravotním postižením, a tím pádem též na děti, které jsou v domově pro osoby se zdravotním postižením na základě smlouvy o poskytování sociálních služeb. V opačném případě by totiž došlo k nedůvodnému rozdílnému zacházení s jednotlivými skupinami dětí.

Jak lze při poskytování hospodařit s přídavkem na dítě a co všechno z něj lze hradit?

V případech, kdy domovy pro osoby se zdravotním postižením poskytují sociální služby dětem, které mají nárok na přídavek na dítě, vyvstává často otázka, jakým způsobem s přídavkem na dítě hospodařit a jaké potřeby dítěte z něj lze vlastně uhradit.

Co v případě, že výše přídavku na dítě je nižší než úhrada za stravu?

V souladu s § 74 odst. 3 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (dále jen „zákon o sociálních službách“) se výše přiznaného přídavku na dítě odečte od stanovené/smluvené úhrady za stravu. Pokud by tedy úhrada za stravu převyšovala výši přiznaného přídavku na dítě, bylo by podle zákona nutné od výše úhrady za stravu odečíst plnou výši přídavku na dítě, takže z přídavku na dítě nebude v takovém případě dítěti hrazeno nic jiného než strava a zároveň to znamená, že přídavek na dítě se použije po pokrytí nákladů na stravu.

Co v případě, že výše přídavku na dítě je vyšší než úhrada za stravu?

Může však také nastat situace, kdy výše přídavku na dítě převyšuje výši úhrady za stravu, přičemž poté vyvstává otázka, jakým způsobem naložit se zbylou výší přídavku na dítě. Pro její zodpovězení je třeba vyjít především ze zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (dále jen „zákon o státní sociální podpoře“). V souladu s § 1 odst. 1 zákona o státní sociální podpoře slouží přídavek na dítě jako jedna z dávek státní sociální podpory na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby dětí. Ostatními základními osobními potřebami mohou být výdaje na ošacení, obuv, osobní hygienu, školní pomůcky, ale i hračky (povahou a množstvím přiměřené) apod.

Přídavek na dítě je příjmem samotného dítěte, nikoli jeho rodičů nebo jiných zákonných zástupců, a v případě, že je dítě nezletilé a je v plném přímém zaopatření ústavu, přičemž ústavem v tomto smyslu může být i domov pro osoby se zdravotním postižením, se přídavek vyplácí přímo tomuto ústavu (viz § 17 a § 19 odst. 3 zákona o státní sociální podpoře). Na tuto zákonnou úpravu obsaženou v zákoně o státní sociální podpoře navazuje potom zákonná úprava zákona o sociálních službách. Ten v § 48 odst. 3 stanoví, že „*nezaopatřeným dětem se v domovech pro osoby se zdravotním postižením poskytuje osobní vybavení, drobné předměty běžné osobní potřeby a některé služby k přihlídnutím k jejich potřebám. Osobním vybavením se rozumí prádlo, šatstvo a obuv; některými službami se rozumí stříhání vlasů, holení a pedikúra*“. Pojem nezaopatřeného dítěte přitom vymezuje právě zákon o státní sociální podpoře a jedině nezaopatřenému dítěti může být přiznán přídavek na dítě.

Je nutné zdůraznit, že citovaná povinnost domova pro osoby se zdravotním postižením ve vztahu k nezaopatřeným dětem, vymezená v § 48 odst. 3 zákona o sociálních službách, nespadá mezi základní činnosti domova. Naopak, jak již bylo výše řečeno, zákon o sociálních službách v tomto ustanovení navazuje na zákon o státní sociální podpoře a dokonce na něj výslovně odkazuje. Ustanovení § 48 odst. 3 zákona o sociálních službách se v podstatě shoduje s § 1 odst. 1 zákona o státní sociální podpoře, který vymezuje účel přídavku na dítě. Lze tak dospět k závěru, že právní řád v případě nezaopatřených dětí, které jsou umístěny

v domově pro osoby se zdravotním postižením, vychází ze závěru, že tyto děti budou téměř vždy oprávněny k přídavku na dítě (viz též § 7 odst. 4 zákona o státní sociální podpoře), který se vyplácí domovu, a proto domovu stanovuje povinnost zajistit potřeby dítěte, k němuž přídavek na dítě slouží.

Pokud tedy po odečtení výše přídavku na dítě od úhrady za stravu dítěti stále zůstane část přídavku, domov musí s těmito penězi hospodařit za účelem zajištění výše popsaných základních potřeb dítěte (nákup ošacení, obuvi apod.). Rozhodně nemá povinnost a dokonce ani nesmí tyto peníze vyplatit zákonnému zástupci dítěte. Přídavek na dítě totiž náleží samotnému dítěti a v případě, že je dítě nezletilé, sním hospodaří domov pro osoby se zdravotním postižením vsouladu s § 48 odst. 3 zákona o sociálních službách.

CO VŠECHNO LZE POVAŽOVAT ZA FAKULTATIVNÍ ČINNOST?

Zákonným podkladem pro poskytování fakultativních činností je § 35 odst. 4 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (dále jen „ZSS“), v souladu s nímž mohou být při poskytování sociálních služeb fakultativně zajišťovány další činnosti. Toto ustanovení však nelze vykládat tak, že se může jednat o jakoukoli činnost. MPSV vymezilo v Doporučeném postupu k zajišťování fakultativních činností při poskytování sociálních služeb (č. 4/2013)⁴² těchto 6 znaků, které musí určitá činnost splňovat, a to současně, aby ji bylo možné považovat za fakultativní:

- 1) činnost musí souviset s poskytováním registrované sociální služby a být poskytována registrované cílové skupině,
- 2) činnost musí být poskytována ve vztahu k osobě, která má s poskytovatele uzavřenou smlouvu na základní činnosti,
- 3) činnost musí souviset s péčí a podporou člověka v nepříznivé sociální situaci, odpovídat zjištěným potřebám a napomáhat sociálními začleňování či předcházet sociálnímu vyloučení,
- 4) činnost musí poskytovatel zajistit vlastními zaměstnanci a vlastními prostředky,
- 5) musí se jednat o činnost, kterou nelze zajistit běžně dostupnou veřejnou službou a
- 6) musí se jednat o činnost, za níž je klientovi účtována úhrada ve výši rovnající se nákladu na provedení činnosti, tedy bez zisku.

Lze tedy v DOZP jako fakultativní činnost nabízet např. pedikúru, kadeřníka?

Jednou ze základních činností, které musí být v DOZP podle zákona klientům poskytovány, je v souladu s § 14 odst. 1 písm. d) ZSS i pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu, zahrnující podle bodu 2. též pomoc při základní péči o vlasy a nehty (zkrácení nehtů běžně dostupnými nůžkami na stříhání nehtů, případně zapilování pilníkem, umytí vlasů, vysušení ručníkem či fénem a učesání vlasů hřebenem⁴³). Služby pedikéra nebo kadeřníka jistě nepředstavují základní péči o vlasy a nehty, a proto se v jejich případě nejedná o základní činnosti. Problematictější je však otázka, zda se jedná o činnosti fakultativní.

V souladu s výše uvedenými kritérii lze pedikúru a kadeřnictví poskytovat jako fakultativní činnost, pokud jsou poskytovány:

- klientům poskytovatele,
- pracovníkem poskytovatele⁴⁴,
- úhrada odpovídá výši kalkulovaného nákladu (tj. bez zisku) a
- službu nelze zprostředkovat od běžného podnikatelského subjektu.⁴⁵

⁴² Doporučený postup je dostupný z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/15749/DP_fakultativni_sluzby_final.pdf

⁴³ Ibid.

⁴⁴ MPSV doporučuje, aby kvalifikace pracovníka odpovídala požadavkům podle živnostenského zákona (zákon č. 455/1991 Sb.).

⁴⁵ Doporučený postup k zajišťování fakultativních činností při poskytování sociálních služeb ze dne 16. 7. 2013, č. 4/2013. Dostupný z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/15749/DP_fakultativni_sluzby_final.pdf

Při splnění těchto podmínek se nejedná o soustavnou činnost poskytovanou za účelem zisku a není k ní tedy třeba ani živnostenské oprávnění.

Je však nutné zdůraznit, že právě nemožnost zprostředkovat službu od běžných podnikatelských subjektů, a to buď proto, že v místě taková služba není dostupná, anebo sice dostupná je, ale její využití je ve vztahu ke konkrétnímu uživateli nemožné, bude při posouzení, zda se jedná o fakultativní činnosti či nikoli, klíčová. **Sohledem na standard č. 8 bude také vždy nutné v dokumentaci uživatele důkladně popsat avysvětlit, proč nebylo možné jeho potřebu podobného typu služeb saturovat prostřednictvím běžně dostupných služeb.**

LZE ZA FAKULTATIVNÍ ČINNOST POVAŽOVAT SPRÁVU FINANČÍ, A POKUD ANO, TAK V JAKÉM PŘÍPADĚ?

Další z činností, která je v souvislosti s vymezením fakultativních činností často diskutována, je správa financí klienta. MPSV se touto otázkou zabývá v Doplnujícím materiálu k Doporučenému postupu č. 4/2013 – Otázky a odpovědi k nastavení fakultativních činností v sociálních službách⁴⁶, a to přímo ve vztahu k situaci, kdy důchody klientů chodí hromadným seznamem na účet DOZP a DOZP poté zajišťuje faktickou správu financí a osobních rozpočtů klientů. MPSV zdůraznilo, že s novým občanským zákoníkem je správa financí zřejmě povinností opatrovníka, a to v případě, že je osoba omezena v nakládání se svým majetkem. Z tohoto důvodu doporučuje poskytovatelům sociálních služeb dohodnout s opatrovníky převedení důchodů na účet opatrovance, k němuž má dispoziční právo opatrovník, a veškeré finanční záležitosti klientů poté řešit s jednotlivými opatrovníky.⁴⁷

Má opatrovník spravovat veškeré finance klienta?

Odpověď je jednoznačná, nikoliv. Je totižto zcela nevhodné a odporovalo by to i požadavku na posílení sociální autonomie⁴⁸, aby opatrovník spravoval veškeré finanční záležitosti klienta a klient neměl u sebe své peníze, nebo alespoň jejich uvolněnou část (tzv. kapesné).⁴⁹ Veřejný ochránce práv označuje za dobrou praxi, pokud je každému klientovi vypláceno tzv. kapesné, se kterým hospodaří v závislosti na svých schopnostech buď sám, nebo společně se svým klíčovým pracovníkem.⁵⁰ Poskytovatel navíc může podporu a pomoc při správě financí poskytovat i osobám, které nejsou omezeny v nakládání se svým majetkem. Lze doporučit, aby byla asistence při správě finančních záležitostí klienta právně ošetřena. Vhodným nástrojem je v tomto směru samostatná smlouva uzavřená mezi klientem, případně zastoupeným zákonným zástupcem či opatrovníkem, a klíčovým pracovníkem. Ve smlouvě lze přitom přesně vymezit, které činnosti při správě svých finančních záležitostí zvládá klient sám (např. drobný nákup potravin) a při jakých činnostech naopak potřebuje asistenci klíčového pracovníka (např. nákup sezónního oblečení apod.).

Je třeba zdůraznit, že citované závěry Veřejného ochránce práv plně odpovídají i nové právní úpravě v občanském zákoníku, na kterou se ostatně ve svém stanovisku odvolává i MPSV. V souladu s § 64 nového občanského zákoníku mají i osoby s omezenou svéprávností právo samostatně jednat v běžných záležitostech každodenního života a tato jejich právní jednání jsou platná. Je tedy třeba, aby u sebe měly i odpovídající výši finančních prostředků právě pro obstarávání těchto svých běžných záležitostí. Citované ustanovení nového občanského zákoníku přitom dopadá bezvýjimečně na všechny zletilé osoby, jejichž schopnost právně jednat může být v důsledku postižení narušena, tedy i na klienty s vysokou mírou podpory.

⁴⁶ Doplnující materiál je dostupný z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/16920/postup_4_2013_doplneni.pdf

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Viz Zpráva Veřejného ochránce práv z návštěv domovů pro osoby se zdravotním postižením, říjen 2009, odst. 165. Zpráva je dostupná z: <http://www.ochrance.cz/?id=101624>

⁴⁹ Ibid., odst. 165.

⁵⁰ Ibid., odst. 165.

I ti jsou totiž schopni projevat svou vůli. Nemusí se přitom jednat o projev verbální nebo mimický, vůli je možné projevit i prostřednictvím klíčového pracovníka, který klienta zná, zná jeho potřeby a návyky, ví, co má rád apod. Pokud tedy klíčový pracovník koupí z peněz klienta s vysokou mírou podpory tvarohový koláč, a to z toho důvodu, že ví, že klient ho má rád a že si jej rád odpoledne dopřává, lze v takovou chvíli klíčového pracovníka vnímat jako „nástroj“, jímž klient projevuje svou vůli, a učiněné právní jednání tedy požadovat za právní jednání klienta.

Kdy lze hospodaření označit jako základní činnost a kdy jako fakultativní?

Podle Veřejného ochránce práv může být pomoc při hospodaření s tímto „kapesným“ podřazena pod základní činnost „pomoc při obstarávání osobních záležitostí“, a proto její zpoplatnění nad rámec příspěvku na péči může být porušením zákona. Při určení, zda správa financí ve smyslu, jak byla popsána výše (asistence při hospodaření s kapesným), lze považovat za základní nebo fakultativní činnost je tak nutné zabývat se především rozsahem závislosti klienta na péči, tedy postižením, pro něž mu byl přiznán příspěvek na péči. Pokud mu toto postižení neumožňuje obstarávat si správu svých finančních záležitostí bez cizí pomoci, bude asistence ze strany služby spadat do základních činností. Pokud má klient schopnost spravovat své finance sám, není důvod mu tuto službu poskytovat. *„Pokud z nejrůznějších důvodů bude na poskytování této péče klient trvat, ochránce nevidí chybu v tom, když se tato činnost nasmlouvá jako fakultativní.“*⁵¹ Je přitom třeba zdůraznit, že schopnost spravovat své finance v této souvislosti nijak nesusouví s rozhodnutím o svéprávnosti klienta. Rozhodující je faktická schopnost tyto záležitosti obstarávat, nikoli soudní rozhodnutí.

Je vhodné znovu poukázat na to, že ať již asistence při správě finančních záležitostí klienta spadá do kategorie základních nebo fakultativních činností, lze doporučit ošetření těchto oblastí poskytováním sociální služby samostatnou smlouvou, uzavřenou mezi klientem, případně zastoupeným zákonným zástupcem nebo opatrovníkem, a jeho klíčovým pracovníkem (viz výše).

Lze jako fakultativní činnost poskytovat i správu financí ve smyslu správy účtu?

Jako fakultativní službu však s ohledem na výše citovanou právní úpravu obsaženou v novém občanském zákoníku klientovi, který má opatrovníka, nebude možno poskytovat správu financí ve smyslu správy jeho účtů (např. samotné zřízení účtu, nastavení plateb, zadání trvalých příkazů, zajištění platební karty, nastavení transakčního limitu (denního, týdenního), řešení situace ztráty platební karty apod.). Jak již bylo řečeno úvodem, toto je povinností opatrovníka. Pokud by sociální služba přesto tyto záležitosti obstarávala, poskytuje tak fakticky službu opatrovníkovi, nikoli klientovi. Klient by proto neměl nést náklady s ní spojené. Řešení této situace by tedy mělo být hledáno prostřednictvím jednání s opatrovníkem, a pokud by opatrovník dál řádným způsobem své povinnosti neplnil, lze případně podat i návrh na změnu opatrovníka.

⁵¹ Ibid., odst. 169.

Pokud by osoba opatrovníka neměla a nebyla by schopna své záležitosti obstarávat, doporučuje MPSV zapojit a spolupracovat s rodinou klienta, která převezme správu záležitostí klienta.⁵² V takovém případě je však určitě vhodné využít některý z institutů podle nového občanského zákoníku – podpůrce, zástupce z řad členů domácnosti nebo jmenování opatrovníka bez omezení svéprávnosti.

Závěr

Lze tedy uzavřít, že pro zodpovězení otázky, zda lze správu financí klienta účtovat jako fakultativní činnost, či nikoliv, je rozhodující faktická schopnost klienta spravovat své finanční záležitosti (nikoli rozhodnutí o omezení svéprávnosti).

- **Pokud je klient schopen své finanční záležitosti spravovat sám, není potřeba mu vdané oblasti sociální službu vůbec poskytovat. Pokud i přesto trvá na asistenci při správě svých účtů nebo nakládání skapesným, lze mu tuto asistenci účtovat jako fakultativní činnost.**
- **Pokud klient není schopen své finanční záležitosti spravovat sám, je správa jeho účtů povinností opatrovníka a pokud klient opatrovníka nemá, je vhodné spolupracovat s jeho rodinou adanou situací i vhodně právně ošetřit. V každém případě, bez ohledu na míru podpory, musí mít každý klient k dispozici částku na obstarávání každodenních záležitostí (tzv. kapesné). Asistence při nakládání s kapesným bude v těchto případech spadat mezi základní činnosti.**

⁵² MPSV. Doplnující materiál k Doporučenému postupu č. 4/2013 – Otázky a odpovědi k nastavení fakultativních činností v sociálních službách, s. 12-13, Dostupný z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/16920/postup_4_2013_doplneni.pdf

